

DR. VÉGH MÓNIKA

TANÍTSUNK ZENÉT!

A szolfézs és a zeneelmélet tárgyak
integrált oktatásának módszertani lehetőségei
a középfokú zeneművészeti képzésben

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen University Press
2026

TANÍTSUNK ZENÉT!

DR. VÉGH MÓNIKA

TANÍTSUNK ZENÉT!

A szolfézs és a zeneelmélet tárgyak
integrált oktatásának módszertani lehetőségei
a középfokú zeneművészeti képzésben

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen University Press
2026

Szakmai lektor:
TERRAY BOGLÁRKA

Nyelvi lektor:
MIKE-SZILÁGYI BOGLÁRKA

© Debreceni Egyetemi Kiadó – Debrecen University Press,
beleértve az egyetemi hálózaton belüli elektronikus terjesztés jogát is

ISBN 978-963-615-276-5 (print)
ISBN 978-963-615-277-2 (pdf)

Kiadta: a Debreceni Egyetemi Kiadó, az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének a tagja
dupress.unideb.hu

Felelős kiadó: Karácsony Gyöngyi
Borítószerkesztés: M. Szabó Monika
Műszaki szerkesztés: Madarász György
Készült a Debreceni Egyetemi Kiadó nyomdájában, 2026-ban

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	7
2. Tantárgyi programok.....	9
3. A szakgimnáziumba történő bemeneti követelmények és az egyetemi felvételi.....	13
3.1. Bemeneti követelmények.....	13
3.2. Elméleti felvételi teszt összeállítása a zeneművészeti szakgimnáziumba jelentkezők számára.....	14
3.3. Az egyetemi szolfézs-zeneelmélet alkalmassági vizsga.....	15
4. A szakgimnáziumi évfolyamok funkciója, ajánlott zenei anyagai.....	19
4.1. Első évfolyam.....	19
4.2. Második évfolyam.....	21
4.3. Harmadik évfolyam.....	22
4.4. Negyedik évfolyam.....	23
4.5. Kodály pedagógiai műveinek alkalmazása.....	24
4.6. A népzenei ismeretek szerepe a szakgimnáziumi órákon.....	25
5. A szakgimnáziumi elméleti órák dinamikája, feladattípusai.....	27
5.1. Az integrált óra felépítése ideális esetben.....	27
5.2. A szakközépiskolai szolfézs-zeneelmélet órák lehetséges feladattípusai.....	28
5.3. Az óra fázisainak részletezése.....	28
5.4. Differenciálás, tehetséggondozás, felzárkóztatás.....	29
5.5. Tervezés, óravázlat.....	31
6. Készségfejlesztő gyakorlatok a középfokú zenei képzésben.....	33
6.1. A hallásfejlesztő feladatok csoportosítási lehetőségei és az óra menetében betöltött szerepük.....	34
6.2. Dallammal történő hallásfejlesztés.....	35
6.2.1. Dallamláncok szóban.....	35
6.2.2. Dallamláncok írásban.....	35
6.3. Hangközök gyakoroltatása.....	36
6.4. Harmonikus hallásfejlesztés.....	38
6.4.1. Harmóniak gyakoroltatása szóban.....	39
6.4. Harmóniak gyakoroltatása írásban – Hangzatmenetek.....	40
6.5. Ritmusérzék fejlesztését szolgáló gyakorlatok.....	42
6.6. A ritmuskészség fejlesztéséhez ajánlott írások.....	43
7. Dallamírás.....	45
7.1. Feladatok évfolyamokra ajánlva.....	46

7.2. A dallamírás kiválasztása, helye az óra menetében	46
7.3. Technikai kivitelezés	47
7.4. Alternatív módszerek	48
7.5. A dallamírás értékelése	49
8. Lapról olvasás	51
8.1. Új típusú lapról olvasási feladatok a szakközépiskolában	52
8.1.1. 20-21. századi atonális dallamok	52
8.1.2. Énekes lapról olvasás több szólamban	52
8.1.3. Ének-zongorás blattolás	53
8.1.4. Összhangzattanhoz kapcsolódó lapról olvasási feladatok	53
9. Kamaraének, kamarazene	55
9.1. A többszólamú éneklés bevezetése és alkalmazása a szakközépiskolában	55
9.2. Hangszeres közreműködés	56
10. Új harmóniai elem tanítása	59
11. Zeneelmélet tankönyvek	63
11.1. A hagyomány	63
11.2. További tankönyvek	64
11.2.1. Frank és Gyórfy	64
11.2.2. Ligeti	65
11.2.3. Gárdonyi-Nordhoff	66
11.2.4. Hegyi Erzsébet	66
12. Formatani és műfaji ismeretek	67
12.1. A kezdetek	67
12.2. A második év	68
12.3. A harmadik év	68
12.4. A negyedik év	69
13. Zenehallgatás	71
14. Egyéni gyakorlás, önfejlesztés, házi feladatok, számonkérés	73
14.1. A házi feladat anyaga, mennyisége, gyakorisága	73
14.2. A házi feladatok típusai	73
14.2.1. Szolfézshoz kapcsolódó feladatok	73
14.2.2. Zeneelmélethez kapcsolódó feladattípusok	74
14.2.3. Kreatív otthoni feladatok	75
14.3. A számonkérés és értékelés	75
14.3.1. Szóbeli felmondások	75
14.3.2. Írásbeli számonkérés	76
14.3.3. Értékelés	76
15. Útravaló	79
Irodalomjegyzék	81

I. Bevezetés

1998 óta tanítok a középfokú zenei képzésben elméleti tárgyakat, emellett 2021 óta a módszertanát is oktatom ezeknek a zenei területeknek a Debreceni Egyetem Zeneművészeti Karán, zeneelmélet szakos hallgatóknak.

A szakmódszertani ismeretek egy részét magam is a Debreceni Egyetemen sajátítottam el S. Szabó Márta kiváló óráin, amiért szeretném ezúton is kifejezni köszönetemet. Emellett az elmúlt évtizedek alatt sok tapasztalatot szereztem a tanítás során, igyekeztem mindig figyelni a tanítványaim reakcióit, visszajelzéseit egy-egy módszer alkalmazása esetében, valamint próbáltam a tananyagot és a módszereket a gyerekek képességeihez, generációs sajátosságaihoz igazítani az évek alatt.

A kezdő tanárok számára a tanítás első időszaka a legproblematisabb, hiszen az elsajátított módszertani fogásokat a saját képére kell formálnia, ki kell tapasztalnia, hogy a rábízott diákok esetében milyen nyelvezettel, milyen tempóval, milyen feladattípusokkal képes a leghatékonyabban boldogulni. Hogyan tudja létrehozni a szolfézscsoport kohézióját? Hogyan építse fel az egyes évfolyamok tananyagát? Hogyan ossza be az időt úgy, hogy négy-öt évre előre tudjon tekinteni és fel tudja készíteni tanítványait az egyetemi felvételre? Hiszen a zenei pályát választó fiatalok esetében ez a legfontosabb cél, valamint az, hogy az általuk szólistaként, illetve akár kamara-, vagy nagyobb együttesben előadott zeneműveket igazán átlátó, értő és érző muzsikussá vagy kiművelt hallású zeneteoretikussá válhassanak. Sokan közülük tanári pályára készülnek, így az is fontossá válik majd, hogy minél komplexebb zenei tudást legyenek képesek átadni leendő tanítványaiknak.

Amíg nincs mögöttünk néhány év tanítással eltöltött idő, addig a fenti célok kiteljesítésének felelőssége igencsak elbizonytalaníthat bennünket, különösen úgy, hogy a zeneművészeti középfokú oktatás bizonyos területeihez nincs elrendelt tankönyv, mely szerint egy előre kijelölt ösvényen haladhatunk. A tananyagot nekünk kell összeállítanunk az aktuális csoport adottságaihoz és a tantervi elvárásokhoz igazítva.

Felelősségteljes és sok időt igénylő feladat ez, ugyanakkor véleményem szerint pont azért izgalmas a szakgimnáziumban szolfézs és zeneelmélet tárgyakat tanítani, mert megvan a tanári szabadságunk ahhoz, hogy igazán a csoportjainkhoz illő tanmenetet állítsunk össze, az általunk legjobbnak ítélt zeneművek felhasználásával. Ezen akár minden évben módosíthatunk valamennyit a gyerekek képességeinek figyelembevételével, mégsem kell attól tartanunk, kifogyunk az új lehetőségekből, hiszen a klasszikus zene tárháza végtelenül gazdag. Magunk is fejlődünk azáltal, hogy újabb és újabb műveket fedezünk fel, mégpedig a tanár szemével, a kompozíciók tanításban való alkalmazhatóságát megfigyelve.

A kiadvány elsősorban a hallgatóimnak szól, valamint olyan kezdő tanároknak, akik a szolfézs és zeneelmélet középfokú tanításának módszereit, a tárgyak feladatait, céljait szeretnék valamelyest összegezve megismerni. Bízom abban, hogy segítséget nyújthatok ehhez.

A könyv formálódását sok tanáccsal segítette két lektorom – Terray Boglárka és Mike-Szilágyi Boglárka –, valamint édesanyám. Köszönöm mindannyiuknak a támogatást.

2. Tantárgyi programok

A zeneművészeti középfokú oktatásba készülő szolfézs-zeneelmélet szakos tanárjelöltnek igen sokoldalúvá kell válnia hosszú egyetemi képzése során. Fel kell készülnie, hogy sokféle tantárgyat (szolfézs, zenetörténet, zeneirodalom, népzene, karvezetés, komplex elméleti fejlesztés, ritmusgyakorlat, transzponálás-partitúraolvasás, continuo-játék) bízhatnak rá leendő munkahelyén, valamint az iskolai kórus szakmai irányításáért is felelhet. Ennek érdekében elmélyült elméleti ismeretanyaggal, kiváló énekhanggal, biztos zongoratudással, széleskörű repertoárismerettel kell rendelkeznie; jártassá kell válnia a vezényléstechnikában, valamint a kargyakorlati tevékenységben. A számos szakterület közül ez az írás a fő tárgyak, azaz a szolfézs és zeneelmélet tanításának módszertanára koncentrálna.

A szakgimnáziumban e területek oktatása során a tanárnak elég nagy szabadsága van a tanított anyagok megválasztásánál, hiszen egyik tárgy esetében sincs kötelezően alkalmazandó tankönyv. Ez egyfelől izgalmas kihívás, másfelől nehézség is lehet, de természetesen a tantervek alapján minden oktató kialakítja a saját tanmenetét, az általa szakmai szempontból legjobbnak tartott kiadványok segítségével.

A bőséges ajánlott irodalommal ellátott, igen átfogó tanterv, melyet az aktuális elvárások mellett kiválóan tudunk hasznosítani, az 1997-ben, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium által kiadott központi tantárgyi program, melynek követelményrendszere minden hangszeres és nem hangszeres tanszakra kiterjed. A szolfézsra vonatkozó fejezetet Igó Lenke, a zeneelmélet tárgyhoz kapcsolódó elvárásokat Frank Oszkár fogalmazta meg, és az utóbbi alternatív, főtárgyas tanulóakra vonatkozó változatát Madarász Iván és Németh Rudolf állította össze.¹

A programok a tantárgyi célkitűzéseken és a szakképzés megszervezéséhez ajánlott irányelveken túl tartalmazzák a be- és kimeneti követelményeket, az évfolyamokra lebontott tananyagjavaslatokat, a tantárgy kapcsolódási lehetőségeit más tantárgyak tematikájával, az értékelési módokra vonatkozó javaslatokat, tárgyi feltételeket és egyéb hasznos útmutatásokat.

A szolfézs-zeneelmélet főszakosok tanulmányaihoz összeállított tantárgyi programban megtaláljuk a szakhoz szorosan kapcsolódó melléktárgyak – karvezetés, hangképzés, zeneirodalom, zongora kötelező és népzene – leírásait is.

Szembevetően a különbség a kötelező és főtárgyas zeneelmélet-tananyag évfolyamok szerinti felosztásában, valamint a leírás nyelvezetén, a terminusok használatán is erősen érződik, hogy mások dolgozták ki a két tantervet. A főtárgyas elvárások kissé aránytalanul lettek elosztva: az első évre igen sok anyagot terveztek a készítőik – a diatonikus akkordokon túl több alterált akkordcsaládot is el kell sajátítani – míg a második év anyaga jóval hézagosabb. Szerencsésebb lehet a két évfolyamra arányosabban betervezni a harmóniákra vonatkozó leckéket, és így a 30 évvel

¹ Zenész szakképesítés Hangszeres szakok, valamint Zeneelmélet Szolfézs szak központi tantárgyi programja. Művelődési és Közoktatási Minisztérium, Budapest 1997.

ezelőtti diákokhoz képest többnyire kevésbé felkészült mai első évfolyamosok is könnyebben vennék a kezdeti akadályokat.

Az 1997-es tanterv összességében igen gazdag programot kínál, sok javaslatát érdemes figyelembe venni, alkalmazni. Ám tapasztalatom szerint az elvárások a mai zenésztanulók képességeit, leterheltségét figyelembe véve kevésbé teljesíthetőek. (Más előképzettséggel érkeznek a felvételizők a szakgimnáziumba, emellett jóval több közismereti tárgyat kell teljesíteniük, mint a tanterv keletkezése idején középiskolába járóknak.) Ezért érdemes minden szempontot figyelembe véve megtalálni az egyensúlyt, ennek érdekében rugalmasan kezelni az előírt elvégzendő anyagok listáját, egy következetes, ám a mai tanulók számára is teljesíthető elvárásrendszert kialakítva.

A legutóbbi, 2020-ban megjelent *Kerettanterv*² kicsit más logika mentén ismerteti az elméleti tárgyak tárgykörét és tantárgyi programját. Összesítve adja meg az elvárt óraszámokat öt évre kiszámolva, majd alprogramokra bontja a tantárgyakat a zenei tevékenységek alapján.

A szolfézs és zeneelmélet tárgyak alprogramjai

Tantárgyak megnevezése	Témakörök
Szolfézs	Készségfejlesztés hallás után
	Készségfejlesztés éneklés útján
	Készségfejlesztés írásban
	Stílus és zene történeti ismeretek elsajátítása
Zeneelmélet	Összhangzattan
	Formatan (analízis)
	A continuo-játék alapjai

Oktatási Hivatal-Köznevelés-Kerettantervek táblázata alapján saját szerkesztés.³

A szolfézs-zeneelmélet főszakosok esetében új, önálló tantárgyak is kerültek a programba: számozott basszus gyakorlat, beszéd- és színpadi gyakorlat, hangegészségtan, valamint a karvezetés tárgy elnevezése vezénylés lett. A továbbiakban a leírás nem osztja évfolyamokra a tananyagot, hanem a különböző tantárgyakhoz felsorolt témaköröket részletezi, majd javaslatot tesz konkrét zeneművekre, de kimondja: „A zenei anyag kiválasztásában a tanár vegye figyelembe az adott osztály összetételét és képességeit: a tananyag mennyisége és nehézségi szintje a tanulócsoporthoz igazodjon.”⁴

A program végén fakultatív tárgyak alkalmazását ajánlják a készítőik, melyek létrehozását az adott intézmény döntheti el a szabadon felhasználható órakeretből. A tantárgyak elnevezései:

- zenei munkaképesség megőrzése
- zenei mozgások fejlesztése és korrekciója
- kötelező hangszer (pl. ütő, vagy furulya/blockflöte)

² *Kerettantervek*. Oktatási Hivatal, 2020. (https://www.oktatas.hu/koznevelés/kerettantervek/2020_nat)

³ (in.: https://www.oktatas.hu/koznevelés/kerettantervek/2020_nat/kerettanterv_szakkepzes/szakgimnaziumok_9_12/klasszikus_zenesz)

⁴ i.h. 6. o.

- kamarazenei/zenekari gyakorlat, kreatív önfejlesztés
- komplex elméleti fejlesztés

A fentiekén kívül más tárgyak is oktathatók, gyakori például a differenciált készségfejlesztésre szánt óra akár a felzárkóztatás, akár a tehetséggondozás okán.

Az Oktatási Hivatal által közreadott tanterv 5 évre, illetve a szakmai tagozatra jelentkezőknek 2 évre lett kidolgozva.

3. A szakgimnáziumba történő bemeneti követelmények és az egyetemi felvételi⁵

A közép- és felsőfokú szolfézs-zeneelmélet felvételi követelményeket főként olyan városok intézményeiben vizsgáltam, ahol a klasszikus zeneművészeti oktatás mindkét szinten jelen van. Ennek megfelelően budapesti, debreceni, győri, miskolci pécsi és szegedi szakgimnáziumok és zeneművészeti karok feladatait tekintettem át.⁶ Kivételt képez a zenei képzési palettán ugyancsak jelentős Kecskeméti Kodály Zoltán Ének-zenei Általános Iskola, Gimnázium, Szakgimnázium és Alapfokú Művészeti Iskola középfokú zeneművészeti képzésének bemeneti feladatsora, ennek anyagát is figyelembe vettem.

3.1. Bemeneti követelmények

A középiskolai felvételi feladatsorokat áttekintve, a kötelező tárgyakhoz kapcsolódva szinte mindenütt konkrét szóbeli és írásbeli feladatsorokat, feladattípusokat találunk, melyekre a későbbiekben visszatérek. A pécsi szakgimnázium honlapja ugyanakkor professzionálisan és számomra újszerű módon foglalja össze, hogy milyen készségek várhatók el az intézménybe jelentkező diákoktól.

A pécsi iskola által meghatározott képességek a következők:

- dallamhallás, dallamközlés, dallamolvasás és dallamírás
- hangzathallás, hangzatközlés, hangzatosolvasás és hangzatírás
- ritmushallás, ritmusközlés, ritmusolvasás és ritmusírás.
- intonációs képesség
- artikulációs képesség
- muzikalitás
- hangképzési képesség
- játékstabilitás

A fentieket vizsgálják a szolfézs-zeneelmélet felvételin, de a főtárgyi (hangszer, vagy magánének) meghallgatásokon is. Konkrét feladattípusokat tehát nem neveznek meg a szolfézs-zeneelmélet vizsgához, csupán néhány mintafeladat lelhető fel. Ugyanakkor a képességek leírása alapján

⁵ A lejegyzett információk a 2025. januári állapotot tükrözik.

⁶ Bartók Béla Zeneművészeti és Hangszerészképző Gyakorló Szakgimnázium (Budapest), Szent István Király Zeneművészeti Szakgimnázium (Budapest), Kodály Zoltán Zeneművészeti Szakgimnázium és Zeneiskola-AMI (Debrecen), Richter János Zeneművészeti Szakgimnázium (Győr), Bartók Béla Zene- és Táncművészeti Szakgimnázium (Miskolc), Pécsi Művészeti Szakgimnázium és Technikum, Szegedi Vántus István Zeneművészeti Szakgimnázium.

kirajzolódnak a lehetséges elvárások és tulajdonképpen mindez komplex módon ábrázolja a többi intézményben konkretizált vizsganyagot.

A további hat középiskola – Budapest-Bartók, Budapest-Szent István, Debrecen-Kodály, Győr-Richter, Kecskemét-Kodály, Pécs-Művészeti, Szeged-Vántus – bemeneti követelményei sok pontban hasonlítanak a vizsgált tárgyak esetében.

Minden intézményben van:

- *hangközökkel kapcsolatos feladat* – felismerés, építés, hangközlánc (ez utóbbi Győrben igen hosszú)
- *hangzatokkal kapcsolatos feladat* – felismerés, építés, hangzatlánc (ez utóbbi a főtárgyasoknak)
- *dallamírás* – általában kétszólamú bécsi klasszikus idézet (Debrecenben a hangszeresek csak felső szólamot írnak, máshol kér szólam lejegyzése az elvárás)
- *hangsorok, előjegyzések ismeretének vizsgálata* – felismerés, kottázás (a Bartók konziban dallam felhangzása alapján szükséges kitalálni a hangsorokat),
- *lapról olvasás*
- *5-10 népdal ismerete* – több helyen szolmizálással, elemzéssel
- *2-10 műdal* – a szolfézs főtárgyasoknak, lehetőség szerint saját kísérettel

Csak egyes középiskolák kérik:

- *népdal lejegyzése* (Kecskemét, Szeged-főtárgyas felvételi)
- *zeneirodalmi teszt* (Kecskemét)
- *memoriter feladatok* (Debrecen, Kecskemét, Miskolc, Szeged)
- *ritmus visszatapsolása* (Debrecen)
- *ritmuslejegyzés* (Miskolc, Szeged), *hangzó dallam ritmusának lejegyzése* (Szent István-Budapest)
- *alternatív feladatok* – pl. részben meglévő kotta kiegészítése, hangzatomjelölés kiadott kottaképben, vagy egyszólamú dallam kottakép alapján történő memorizálása, majd lejegyzése (Bartók-Budapest), népdalszerű zenei anyag lejegyzése szolmizálva előre megadott ritmus-sorhoz (Szeged)
- *modern dallam lejegyzése* – szolmizálható, egyszólamú (Szent István-Budapest)

3.2. Elméleti felvételi teszt összeállítása a zeneművészeti szakgimnáziumba jelentkezők számára

A szolfézs-zeneelmélet kötelező tárgyak felvételi tesztjét az előző fejezetben leírtaknak megfelelően állítjuk össze. Így az sokféle feladatból áll, de szerencsés, ha minden feladatrészt tömören, gördülékeny kivitelezéssel valósítunk meg, hogy az írásbeli vizsga beleférjen 45-50 percbe. Ez azért fontos, mert a felvételiző alapesetben 14-15 éves, aktív figyelem szempontjából az általános iskolai tanórák időtartamához van szokva.

Jó, ha a tesztet a rövid, egyszerűbb feladatokkal – hangköz, hangzatomfelismerés és szerkesztés, hangközlánc – kezdjük, ezzel a gyerekek ráhangolódhatnak a felvételi szituációra. Következhetnek

a dallamírási feladatok, majd az elméleti kérdésekkel zárulhat az írásbeli rész. Erre találunk mintát a budapesti Szent István honlapján.⁷

A szóbeli vizsgán törekedni kell az oldott légkör megteremtésére, bátorítani kell a felvételizőket, hiszen ez elég nehéz szituáció a számukra. Az előírt feladatokat ugyanakkor a lehető legjobb tudásuk szerint teljesíteniük kell, adjuk meg ehhez a megfelelő időt akkor is, ha – szerencsés esetben – számos jelentkezőt kell meghallgatnunk. A segítségnyújtás – például a lapról olvasás során – nem ajánlott, de nem is tilos; egy-két segítő hanggal a tonalitásban tarthatjuk az éneklőt, ha látjuk, hogy egyébként jól intonál és képes a kottaképet reprodukálni.

Ha a jelölt az írásbeli teszt egyes részeit kevésbé tudta teljesíteni, érdemes a szóbelin is lehetőséget adni a halláskészségének vizsgálatára, próbálva meggyőződni arról, hogy a vizsgadrukk következménye volt-e a sikertelenség.

Az írásbeli és szóbeli feladatrészekhez alakítsunk ki egy reális és lehetőség szerint objektív pontozási rendszert, mely alapján értékelni tudjuk a hallottakat, látottakat. A megszabott ponthatár figyelembevételével, valamint akár bővebb írásbeli/szóbeli értékeléssel és a hangszeres főtárgytanárokkal történő konzultáció alapján eldől, hogy a felvételiző megfelelt-e a kötelező tárgyak felvételi vizsgáján.

A szolfézs főtárgyas jelentkezők írásbeli vizsgakövetelménye értelemszerűen bőségebb és nehezebb feladatokat tartalmaz. A szóbeli vizsgán a készségek felmérésén túl nagyobb szerepet kap a hozott anyagok – népdalok, műdalok – előadása, melyeken keresztül tájékozódhatunk a jelölt hang- és manuális (zongorista) képességeiről, elméleti tudásáról és muzikalitásáról.

3.3. Az egyetemi szolfézs-zeneelmélet alkalmassági vizsga

A hat zeneművészeti egyetem – Budapest, Debrecen, Győr, Miskolc, Pécs és Szeged⁸ – felvételi anyagának vizsgálata során szembeötlő, hogy a szakgimnáziumi tantervi elvárások (különösen az 1997-ben kiadott tantervé) milyen magasak az egyetemi felvételi anyaghoz viszonyítva. Ez, mint látni fogjuk, különösen a zeneelméleti anyagokra igaz, melyek esetében az utóbbi években több felsőoktatási intézményben redukálódott az elvárt ismeretek mennyisége.

A kötelező tárgyak felvételi eljárása az egyetemeken sok esetben az alkalmassági vizsga elnevezést kapta, arra való tekintettel, hogy a legtöbb helyen a sikeres hangszeres/magánének főtárgy felvételit követően ezen a vizsgarészen meg kell felelni a minimum elvárt szintnek (30–40%). Az egyetemi honlapokon feltüntetett követelmények között többségében igen precíz leírás van arra vonatkozólag, hogy mire számíton a jelentkező (a lejegyzendő zenei feladatok jellemzői akkord- és ütemszámmal, diktálások előre megadott számával). Másutt általánosabb a megfogalmazás, azonban sokat segíthetnek a felkészülésben, felkészítésben a csatolt minta feladatok, olykor a feltöltött hangzóanyag.

⁷ (in.: <https://www.szentistvanzene.hu/szent-istvan-szakgimnazium/felveteli-informaciok-szkg/segitseg-a-szolfezs-felvetelihez/>)

⁸ Zeneakadémia (Budapest), Debreceni Egyetem Zeneművészeti Kar, Széchenyi Egyetem Művészeti Kar (Győr), Miskolci Egyetem Bartók Béla zeneművészeti Kar, Pécsi Tudományegyetem Zeneművészeti Intézet, Szegedi Tudományegyetem Bartók Béla Művészeti Kar.

Az egyetemi szolfézs-zeneelmélet alkalmassági vizsga írásbeli és szóbeli részből áll. Itt is meghatározhatók a tipikusan elvárt feladatok és a helyi specialitások.⁹

Minden intézményben kéri:

- *hangközökkel, hármás- és négyeshangzatokkal kapcsolatos feladatok* (felismerés, szerkesztés, éneklés)
- *dallamírás* (általában barokk polifon idézet, és/vagy korál, illetve klasszikus részlet harmóniai elemzéssel)
- *modern dallam lejegyzése* (több helyen csak a szolfézs főtárgyasoknak)
- *összhangzattan példa lejegyzése vagy kidolgozása*
- *lapról éneklés*
- *összhangzattan példa diktálás utáni zongorázása, vagy számozott basszus lapról játéka*
- *formatani ismeretek felmérése*

Csak egyes intézmények kéri:

- *ritmusdiktandó* (Budapest)¹⁰
- *ritmussor visszaadása kotta vagy hallás alapján* (Budapest)
- *kottakép alapján történő formai, hangnemi, harmóniai elemzés* (Budapest, Debrecen)
- *hozott – pl. zongora kötelező – zeneművek elemzése* (Budapest-főtárgy, Miskolc)
- *zeneirodalmi tájékozottság felmérése* (Debrecen-főtárgy, Győr, Pécs)
- *akkordkapcsolatok* (Debrecen-főtárgy, Pécs-főtárgy)
- *hangsorok* (Miskolc, Pécs, Szeged)
- *összhangzattan példa hallás utáni felismerése elemzése szóban* (Debrecen, Miskolc)
- *meg nem adott hangnemű négyeshangzatok szabályos feloldása, a hangnem megállapítása* (Szeged)

Érdekes, hogy a hangzatgyakorlatok során a szeptimakkordok fordításainak ismerete, felismerése nem mindenütt elvárás. Emellett az összhangzattannal kapcsolatos ismeretek követelményét több helyen is a domináns és a szűkített szeptimakkordokig jelölik meg az egyetemek. Eszerint a mollból kölcsönzött és a bővített szextes akkordok tudása nem mindenütt szükséges.

A szolfézs-zeneelmélet főtárgyas felvételi anyag egyetemi szinten is összetettebb a hangszeres követelményekhez képest. Hosszabb, moduláló, sok alterációt tartalmazó dallamírás, nehezebb összhangzattani feladatok, modern, tonalitás nélküli dallamok várnak a jelentkezőkre.

A hozott anyag itt is fontos szerepet kap, akár csak a hangszeres felvételizők esetében. 4-6 előre meghatározott stílusú, esetleg műfajú ének-zongorás feladattal – dallal, korállal, kórusművekkel – kell készülni a jelentkezőknek (kivéve Budapesten, ahol csak a karvezetés anyag van meghatározva a szakra). A hozott művekben a felvételiző megmutathatja az adott stílusban való jártasságát, zenei érzékenységét, valamint – ahol kéri – az analízáló képességét.

⁹ A feltüntetett követelmények a 2025 januári állapotot tükrözik.

¹⁰ 2025-től alkalmazzák ezt a feladattípust, előtte nem szerepelt a követelményekben.

A külföldi zenei egyetemek felvételi követelményeit ebben az írásban nem vizsgálom. Egykori – ma külföldi egyetemeken tanuló, vagy ott végzett – tanítványaim elmondása alapján azonban ezek az intézmények általában még inkább a készségek, képességek feltérképezésére helyezik a hangsúlyt, és az alapján döntenek az alkalmasságról. Kevésbé elvárt például a már meglévő konkrét zeneelméleti tudás, a megtanult anyagok bemutatása, mint Magyarországon.

Az egyetemi felvételre történő felkészítés igen hosszú folyamat. Mint láttuk, sok elemének ismerete már a szakgimnáziumba való bejutáshoz is szükséges, természetesen könnyebb változatban. Ezeket a zenei, elméleti jelenségeket következetesen és türelmesen kell fejleszteni és gyakoroltatni óráról-órára, évről-évre ahhoz, hogy a diák magabiztosan, komplex tudással felvértezve mehessen az alkalmassági vizsgára bármelyik felsőoktatási intézménybe. Ennek eléréséhez, lehetséges módzataihoz próbálok utat mutatni írásom további fejezeteiben.

4. A szakgimnáziumi évfolyamok funkciója, ajánlott zenei anyagai

Ahogy a tantervekben is láthattuk, a szolfézs-zeneelmélet tárgyak tanulása a szakgimnáziumban öt éven keresztül történhet, de ez az időintervallum sok esetben csupán négy év, hiszen a tanulók az érettségit követően már tehetnek felvételi vizsgát a felsőoktatásba, és ezzel a lehetőséggel sokan élnek is. A tantervek kialakítása során ezt figyelembe vették a készítőik: az 5. évfolyam rendszerint már nem hoz a tudás szempontjából nélkülözhetetlen új ismereteket; az utolsó tanév főleg a készségfejlesztést, gyakoroltatást célozza meg, azaz még alaposabban felkészít a felvételire.

Ebben a folyamatban azonban jelen lehet az 5. év végén letehető szakmai vizsga, melynek követelményei jelentősen eltérnek a felvételi vizsga elvárásaitól. Amennyiben a tanuló jelentkezik szakmai vizsgára (van olyan intézmény, ahol ez egyenesen elvárt), akkor az ő és a tanár feladata megtalálni az egyensúlyt a két próbatételre való felkészülés-felkészítés között.

Az első négy év során a tanulónak betekintést kell nyernie a különböző zenetörténeti korszakok alkotásaiba, azok stílusjegyeinek, zeneelméleti sajátosságainak ismeretébe. E fejezet a tantervek mentén utat ajánl az egyes évfolyamokhoz rendelhető zeneművek, ismeretanyagok feldolgozásához, megismeréséhez. Olyan művekhez, melyeket egészében-, vagy részleteiben volt alkalmam kipróbálni „élesben”, azaz a középfokú oktatásban.

4.1. Első évfolyam

A tanár és a diák számára egyaránt nehéz terep a szakgimnázium első osztályának kezdete, hiszen adott egy – szerencsés esetben kis létszámú – szolfézs csoport, melynek összetétele igen változó lehet. Ideális, ha az oktatást szervezők a felvételi alapján, a tudásszintnek megfelelően alakítják ki az évfolyamok erősebb és kevésbé felkészült szolfézs csoportjait. Ugyanakkor vannak intézmények, ahol vegyes tanuló csoportokat hoznak létre, annak reményében, hogy a jobb képességű gyerekek hatással lesznek a gyengébb tanulókra. Az utóbbi módszernek vannak előnyei, de a szintezett csoportbeosztás tapasztalataim szerint hatékonyabb és kevésbé frusztráló a tanulók számára. További eredményeket hozhat, ha az intézmény rugalmasan kezeli a különböző szintű csoportok közötti átjárást, mert a tanulók képességeit nem lehet teljes biztonsággal felmérni a felvételin, illetve a fejlődés mértéke is eltérő lehet a középiskolai évek folyamán.

A gyerekek nagyon sok helyről (akár határon túlról) és a zenei képességeiktől függetlenül nagyon különböző felkészültséggel érkeznek a szakgimnáziumba, ezért az első időszak feladata az egyenlő tudásszint és a közös nyelv kialakítása. Ezt nagyrészt a zeneiskolában vélhetően már elsajátított ismeretanyagok ismétlésével érhetjük el, azaz átvesszük az elméleti alapismereteket: hangnemeket, hangsorokat, hangközöket, hármashangzatokat, kis formai egységeket és sok egyéb alapfogalmat, melyeket a többség már ismerhet.

Kialakítjuk a közös – általunk megkívánt – megnevezéseket, írásbeli jelöléseket és módszeresen gyakoroltatjuk a fenti elemeket, amíg lehetőség szerint minden tanuló ismeretanyagába biztonságosan beépülnek.

Mindehhez – bár a 97-es tanterv javasolja a középkori és reneszánsz zenei szemelvények alkalmazását – a legalkalmasabb tananyag a bécsi klasszika zenei világa, hiszen annak sajátosságaival foglalkoznak a legtöbbit a zeneiskolában, a felvételi előtti időszakban is. A klasszikus zene formatanához, a harmóniatan kezdeti fázisaihoz pedig kiváló példákkal szolgálnak Haydn, Mozart és a későbbiekben Beethoven művei, melyekből kisebb, a gyerekek számára is jól feldolgozható részleteket emelhetünk ki. Vannak gyűjtemények, amelyek sok zenei szemelvényt kínálnak, de jó, ha a tanár maga is keres példákat, még jobb, ha teljes zeneműveket is megismertetünk a tanulókkal a kis részletek feldolgozásával, összeépítésével.

A nagyobb művek, tételek feldolgozása több tanórán keresztül történik: minden alkalommal alaposan megtanítunk egy-egy témát, zenei részletet (pl. dallamírás, memoriter, elemzés, éneklés formájában), majd a folyamat végén összeáll a teljes tétel, zenemű, immár jól követhetően, ismert és jól átláttott részleteket tartalmazva. Az ilyen típusú feldolgozás számos azonnali és hosszútávú eredményt hozhat: fejlődik a hallás, formaérzék, stílusérzék, a komolyzene iránti fogékonyság, és mindemellett izgalmas folyamat tanárnak és diáknak egyaránt.

Az 1. évben ajánlott zeneművek:

- Ludwig van Beethoven: *C-dúr mise* op. 86 (lejegyzés, analízis, kamaraének)
- Joseph zongora)
- Wolfgang Amadeus Mozart: *Hat bécsi szonatina*¹¹ (kis formai egységek, kis formák, tételtípusok ismerete)
- Wolfgang Amadeus Mozart: *Hat noktürn*¹² (lejegyzés, műelemzés, kamaraéneklés ének-zongora)
- Wolfgang Amadeus Mozart: *Litaniae de venerabili altaris sacramento* op. 243 (lejegyzés, analízis, kamaraének)
- Wolfgang Amadeus Mozart: *Laudate Pueri Vesperae solennes de confessore* kv 339 (lejegyzés, analízis)
- Wolfgang Amadeus Mozart: *Requiem* K. 626 (inkább főtárgyas tanulók esetében lejegyzés, analízis, kamaraének, ének-zongorás feladatok)
- Haydn és Wolfgang Amadeus Mozart billentyűs *szonátái* (szonáta, variációs és rondó forma ismerete)
- Joseph Haydn és Wolfgang Amadeus Mozart *szimfóniák*, pl: Haydn *no. 92 (Oxford)*., *no. 100. (Katona)*, Mozart: *K. 183. („kis”g-moll)*, *K. 551 (Jupiter)*
- Joseph Haydn *társasénekek, kánonok* (kamaraének, lapról olvasás, ének-A reneszánsz műveket első évfolyamon leginkább a kamaraéneklés során használhatjuk fel, főként a könnyebb,

¹¹ A billentyűs hangszerre átírt, zongoraoktatásban népszerű kis műveket Mozart eredetileg három fúvós hangszerre (két klarinét és egy fagott) komponálta. Az *5 divertimento* sorozat Köchel jegyzékszám: 229.

¹² A K. 346., 438., 439., 549., 436., 437. számú kompozíciók eredetileg szintén fúvós hangszerekre íródtak. Szöveges, énekes változatuk Szekeres Ferenc közreadásával magyarul is megjelent egy kötetben, 1969-ben.

homofon szerkesztésű, két- és háromszólamú kórusművek tanításával. Ezekből könnyebb részleteket diktálhatunk is, próbálkozva a háromszólamú lejegyzéssel.

- A *Schola Cantorum*, az *Ezer év kórusa* és az *Öt évszázad kórusa* kötetekben található megfelelő reneszánsz anyagokat, ahogyan a *Kamaraének* fejezetben is olvashatjuk.

4.2. Második évfolyam

A második év a reneszánsz és barokk zenetörténeti korszak köré épüljön. A tantervekhez hűen lehet foglalkozni a gregorián zenei sajátosságokkal is, bár ezt inkább a főtárgyas diákok tanítása esetében javaslom.

A szolfézsórákon a korál, imitáció és fúgalejegyzés a legfontosabb elsajátítandó feladattípus, valamint a c-kulcsok ismerete. A zeneelmélet anyagok a fentiekhez kötődnek, ezen műfajok feldolgozása, megismerése a cél, harmóniatanból pedig a diatonikus akkordokat tanítjuk ebben az évben. (A szolfézs szakosok természetesen gyorsabban haladva már az alterációkat is tanulják.)

A tanévet érdemes és szükséges ismétléssel kezdeni, újra készségi szintre hozva az előző évben elsajátított elméleti ismereteket. Erre nyugodtan szánhatunk néhány hetet, az új anyagok tanításakor megtérül majd az erre áldozott idő.

A fenti típusfeladatok előtt egy- vagy kétszólamú barokk dallamokkal is foglalkozhatunk, melyek több szempontból túlmutatnak az 1. év klasszikus zenei részletein. A funkciós basszus helyett mozgalmasabb alsó szólammal rendelkező idézeteket találhatunk diktálásra, éneklésre, valamint a dallam is jóval sűrűbb, nehezebb ritmikájú lehet. Az ilyen típusú zenei szemelvényekben számos példát találunk a szekvenciára, bonyolultabb ritmusképletekre, majd az analízis során a szextakkordokra, a diatonikus szeptimhangzatokra és a szeptim-szekvenciákra. A barokk áriákban, szólóhangszeres tételekben sok kiváló példa lelhető fel a fenti elméleti és gyakorlati ismeretekhez.

Az első évfolyamon elkezdett homofon szerkesztésű reneszánsz szemelvények nyomán két irányba indulhatunk:

- a többszólamú, harmonikus diktandók (köztük kórusrészletek, korálok) irányába
- a polifonikus (imitációs) szerkesztésű reneszánsz kórusműveken keresztül a fugato vagy fúga szerkesztésű hangszeres művek és kórustételek feldolgozása felé

Mindezek mellett az új kulcsok bevezetése is elkezdődhet, különösen a főtárgyas tanulók esetében. Újabban gyakran felmerül a kulcsok tanításával kapcsolatban a kérdés: van-e értelme elsajátítani azoknak, akik feltehetően nem fogják használni ezen ismereteket zenei pályájuk során? A válasz nehéz, hiszen mindkét álláspont mellett vannak érvek. Ugyanakkor számos zenei készsége fejlődik a kulcsokban gondolkodás által azoknak is, akiknek kevésbé lehet szüksége erre a képességre. Fejlődik a transzponálási rutin, a hangneves éneklés és a kiválóan megkomponált Bertalotti gyakorlatok által a stílusismeretük, előadói készségük is sokat alakulhat.

A kulcsok ismeretét énekes gyakorlás (a Bertalotti solfeggiok mellett más c-kulcsos anyagokat is vigyünk), dallamdiktálás és a tanítani kívánt kulcsban készült készségfejlesztő feladatok során sajátítják el a tanulók.

A második évben se maradjon el a nagyobb művek részletekben történő feldolgoása.

- A 2. évben ajánlott zeneművek:
- Johann Sebastian Bach: *János passió BWV. 245* (áriák, turbák, korálok lejegyzése, elemzése, kamaraéneklése, ének-zongorázása, recitativo részletek éneklése, számozottbasszus-játék)
- Johann Sebastian Bach: *Francia szvitek BWV. 812-817* (lejegyzésre, kis formák gyakorlására, elemzésre)
- Johann Sebastian Bach: *Két- és háromszólamú invenciók BWV 772-786, BWV 787-801* (az imitáció típusainak megismerése, dallamírás, analízis, ének-zongorás feladatok)
- Johann Sebastian Bach: *Wohltemperiertes Klavier BWV 846-869, 870-893* (fúgaelemzés, az ide kapcsolódó kifejezések ismerete, dallamírás, analízis)
- Johann Sebastian Bach: *Kunst der Fuge BWV 1080* (a variált témafeldolgozások miatt a mű első csoportjában lévő tételek nagyszerűen használhatók a fúgaírás tanulásának kezdeti időszakában)
- Georg Friedrich Händel: *Messiás HWV 56* (lejegyzés, kamaraének, ének-zongora, analízis)
- Henry Purcell: *Dido és Aeneas*
- Antonio Vivaldi: *Gloria RV 589*

4.3. Harmadik évfolyam

Az év eleji ismétlődő heteket követően a romantikus zene kerül a középpontba. Itt már a zene-történet órák tananyagával párhuzamosan tudunk haladni, ami szerencsés, ha mindkét tárgyat mi tanítjuk, de ha nem, abban az esetben összedolgozhatunk a kollégával, érdemes egyeztetni a gyerekek érdekében.

A harmóniák elsajátítása során az alterációk következnek; a mellék- és váltódomináns akkordokkal kezdhethetjük ezek sorozatát. Szerencsés egybeesés, hogy Franz Schubert korai, kisebb lélegzetű misetételei, dalai ezekhez számos könnyen elsajátítható példát tartalmaznak. A mellékdomináns hármashangzatok olykor már tercrokonságként is értelmezhetőek a szerző műveiben, erre bátran kitérhetünk, a gyerekek izgalmasnak találják és könnyen megértik. Ugyanakkor pontosan az akkordok olykor újszerű kezelése miatt feltétlenül vizsgáljuk ezeket az alterált harmóniákat a bécsi klasszikus szerzők műveiben is, a hagyományos kontextusban megfigyelve az ismeretanyagot.

A feladattípusok a harmadik évben gyökeresen már nem változnak, inkább nehezednek. Ezt főként az új, módosított harmóniák és az ezeket használó fordulatok, modulációk okozzák. Még inkább szükségessé válik a dó-váltás rutinszerű alkalmazása a lapról olvasás és a dallamírás során. Az alterált akkordok megismerése folyamatában pedig előtérbe kerül a színezetek, hangulati társítások segítségével történő megfigyeltetés és felismertetés.

A harmadik évben ajánlott zeneművek:

- Edvard Grieg: *Hét gyermekdal op. 61* (dalciklus és egyneműkari átirat)
- Edvard Grieg: *a-moll zongoraverseny op. 16* (lejegyzés, analízis, tételtípusok zeneszerzői megvalósítása)
- Felix Mendelssohn-Bartholdy: *Éliás op. 70* (az archaizálás jegyei, bachi tételtípusok, lejegyzés, kamaraének, analízis)
- Felix Mendelssohn-Bartholdy: *Lieder ohne Worte* (a romantikus zongoraművekhez köthető ismeretek, lejegyzés, analízis)
- Franz Schubert: *G-dúr mise D. 167* (tételtípusok, kamaraének, lejegyzés, analízis)
- Franz Schubert: *Német mise D. 872* (tételtípusok, kamaraének, lejegyzés, analízis)
- Franz Schubert: *Die schöne Müllerin. D. 795* és más dalok (a *Lied* műfajához köthető ismeretek, lejegyzés, analízis, ének-zongorás feladatok)
- Robert Schumann: *Jugendalbum op. 68* (a romantikus zongoraművekhez köthető ismeretek, lejegyzés, analízis)
- Robert Schumann: *Vier Gesänge op. 59* (kamaraének, lejegyzés, analízis)
- Giuseppe Verdi: *Requiem* (tételtípusok, kamaraének, lejegyzés, analízis – inkább főtárgyasoknak)

4.4. Negyedik évfolyam

Azokban a szakgimnáziumokban, ahol nem kötelező az ötödik év, sok tanulónak ez az utolsó tanéve a középfokú oktatásban és ha zenei pályára megy, a felvételire kell készülnie. Ennek megfelelően a diákok felvételi szándékát egyesével fel kell mérnünk, és az összegyűjtött információk alapján alakítjuk ki a tanév feladattípusai alkalmazásának gyakoriságát. Az egyetemi felvételiiről szóló fejezetben olvashattuk az általában elvárt felvételi követelményt szolfézs és zeneelmélet tárgyakból.

Annak érdekében azonban, hogy ne csak a felvételi típusfeladatok monoton gyakoroltatásáról szóljon ez az időszak és hogy a 20. századi és kortárs zenével is találkozzon a középiskolás zenésjelölt, foglalkozunk a korszakokból származó művekkel is az órák egy-egy részletében. Amint azt a későbbi fejezetekben is kifejtem, a modern zene megismerése, feldolgozása új hozzáállást kíván, elsősorban a relatív szolmizációhoz szokott gyerekeknél.¹³ Az új gondolkodásmód elsajátítása hosszú idő, ezért szerencsésebb, ha a tanulók nem csupán az utolsó évben találkoznak modern zenei jelenségekkel. A megelőző évfolyamok során már érdemes vinni az órákra ehhez kapcsolódó gyakorlatokat, a 20–21. századi elméleti ismereteket modellezve (lásd: *Készségfejlesztés* fejezet). Rövidebb, egyszerűbb dallamok is szerepelhetnek az óra menetében annak érdekében, hogy a 4. osztályra ne legyen teljesen idegen a tonalitástól eltávolodó zenei anyag.

A modern zenével való foglalkozás a szolfézs és zeneszerző főtárgyas tanulók esetében még korábban és gyakrabban szükséges, főleg, ha a gyerekeket indítani szeretnénk az Országos

¹³ Az a tapasztalat, hogy az abszolút szolmizáción nevelkedő – Kárpátaljáról, Erdélyből érkező – diákok általában könnyebben elsajátítják a kortárs dallamok olvasását, lejegyzését

Szakközépiskolai Szolfézsversenye. Ezen megmérettetés feladatai között a legutóbbi alkalomig¹⁴ az egyik legfontosabb elem a kortárs dallamok lapról olvasása és lejegyzése volt, ami nem könnyű feladat az abszolút hallással nem rendelkezők számára. (Ennek problematikáját és kapcsolódó módszertani lehetőségeit részletesebben a *Dallamírás* és a *Lapról olvasás* fejezetekben tárgyalom.)

Gyűjteményként Lars Edlund *Modus Novus* című kötete, valamint a *Zenei készségfejlesztő feladatgyűjtemény* sorozat utolsó, 5. kötete is kiválóan felhasználható.¹⁵

A 4. évben ajánlott zeneművek:

- Bartók Béla: *Gyermek- és nőikarok BB 111a* (kamaraének, lejegyzés, analízis, ének-zongorás feladatok)
- Bartók Béla: *Mikrokozmosz kötetek BB 105* (analízis, lejegyzés)
- Bartók Béla: *Concerto BB 123*(analízis, lejegyzés, énekes, ének-zongorás, memoriter feladatok)
- Bartók Béla: *Cantata profana BB 100* (lejegyzés, analízis)
- Kodály Zoltán: *Psalmus Hungaricus op. 13*
- Kodály Zoltán: *Budavári Te Deum op. 8*
- Kortárs kórusművek és azok részletei

4.5. Kodály pedagógiai műveinek alkalmazása

Kodály Zoltán a magyarság zenei nevelése érdekében élete egy pontján a zenepedagógia felé fordult és sok idejét szentelte olyan gyakorlatok megírásának, melyek segítik a különböző korú gyermekek készségfejlődését. Az 1930-as évek végén a *Bicinia Hungarica* kötet volt az, amellyel elindult ez a folyamat.¹⁶ Kodály szolfézsgyakorlatai a gyermekdalok és népdalok megismerése mellett végigkísérik a hazai zenei tanulmányokat azzal a nem titkolt céllal, hogy a komponista a készségfejlesztés mellett bevezetést adjon a vokális kóruspolifónia világába. A sorozatok egészen kicsi kortól kezdve akár az egyetemi évekig részei lehetnek a zenészek készülő diák mindennapjainak.

A Kodály által írt gyakorlatok felhasználási lehetőségeiről Legányné Hegyi Erzsébet szakmódszertankönyvét¹⁷, valamint Ittész Mihály tanulmányát érdemes forgatni. Az első gyakorlatilag egy tanári kézikönyv, ha úgy tetszik példatár, ami kifejezetten tanárjelölteknek és énektanároknak készült. Számos készségfejlesztő gyakorlatot ajánl a Kodály gyakorlatokhoz kapcsolódva, a két-három hangot tartalmazó hangkészletek, majd a pentatónia feldolgozásától egészen 3 előjegyzéses hangnemekig, a *333 olvasógyakorlattól* az *Epigrammák* megismeréséig. A szerző a 12 lecke során nagy figyelmet fordít az intonáció javítására, a kézjelek gyakorlására, a kapcsolódó népdalok megismerésére, a lapról olvasásra és a zenei memória fejlesztésére.

¹⁴ 2023. márciusa.

¹⁵ Simonné Sármási Ágnes – Szigetiné Horváth Zsuzsanna: *Zenei készségfejlesztő feladatgyűjtemény 1-5*. ROMI-SULI Könyvtadó Mogyoród, 2009., 2017., 2018.

¹⁶ Ittész Mihály: *22 zenei írás – Kodály énekgyakorlatai*. Kodály Intézet Kecskemét, 1999.

¹⁷ Legányné Hegyi Erzsébet: *Énektanárképzés Kodály pedagógiai művei alapján*. Zeneműkiadó Budapest, 1977.

Legányné Hegyi Erzsébet további hasonló munkái a *Stílusismeret* kötetek, melyeket kifejezetten a középfokú képzésben tudunk alkalmazni főként tanári kézikönyvként, de az otthoni gyakorláshoz is számos feladatot találhatunk bennük, kötetenként más stíluskorszakhoz illeszkedve.¹⁸

Ittész Mihály írása inkább elméleti, rendszerező munka, mely során a Kodály által írt énekgyakorlat-sorozatok funkcióját, pedagógiai céljait tisztázza a szerző. Azt, hogy melyik kötet népzenei alapú, melyik kapcsolható a reneszánsz, barokk, vagy romantikus stílushoz, vagy akár konkrét zeneművekhez. A tanulmány végén jól áttekinthető táblázatba foglalja az összes megjelent füzetet, azok jellegzetességeit és azt is megjegyzi, hogy melyik kiadvány milyen szolfézs jellegű feladat gyakorlására alkalmazható.

A fenti írásokból és magukból a Kodály által írt gyakorlatokból kiindulva jó néhány kötet ajánlható a középfokú zeneművészeti képzés során. A kezdeti felzárkóztatáshoz, a relatív szolmizáció gyakorlásához használhatjuk a zeneiskolában már bevezetett *333 olvasógyakorlatot* és az *Ötfokú zene* füzeit, melyek egyszólamú dallamokat tartalmaznak Kodály tollából, vagy népdalok átvételével.

A *Bicinia Hungarica* sorozatok jó alapot nyújthatnak a kétszólamú éneklés kezdeti gyakorlásához és az ének-zongorás feladatok bevezetéséhez. Hasonló célt szolgálhat a *66 kétszólamú énekgyakorlat*, amelyben népzenei, valamint modális és funkciós vonásokat tapasztalhatunk meg.

A *15 kétszólamú énekgyakorlat* a többnyire barokk típusú témák és a bonyolultabb szólamszövések miatt inkább a 2. évben ajánlható. A *22* és *33 énekgyakorlat* pedig a 3., vagy 4. évben használható a romantikus stílusjegyek és a c-kulcsok alkalmazása okán.¹⁹ Érdekes színfoltok a *44* és *55* gyakorlatot tartalmazó füzetek, melyek kifejezetten középfokra ajánlottak, ám szólamkottaként kiadva, ami szokatlan a vokális kiadványokban.

A legnehezebb anyagot a *Tricinia* és az *Epigrammák* kötetek tartalmazzák, melyeket a szakgimnáziumban leginkább a szolfézs főtárgyas tanulóknak adhatunk ki kamaraénekes, ének-zongorás feladatként.

Mint láthattuk, Kodály Zoltán pedagógiai sorozatai több ponton segítik a középfokon zenét oktatókat, emellett a zeneszerző művészetéhez is közelebb kerülhetünk. Ezt Ittész Mihály is összefoglalja:

„...Kodály Zoltán énekes gyakorlatai kettős arcúak: egyrészt valóban a zenetörténet stílusait felelevenítő, azokhoz pedagógiai utat adó **gyakorlatok**, másrészt viszont jellegzetesen az ő alkotásai, életművének szerves részét képező, annak szellemét tükröző, jegyeit mindig magukon viselő művek.”²⁰

4.6. A népzenei ismeretek szerepe a szakgimnáziumi órákon

A népdalok, valamint a hozzájuk kapcsolódó ismeretek képezik a zeneiskolai szolfézsoktatás gerincét. A zeneművészeti szakgimnáziumok 1997-es tanterve alapján, mint láttuk, ugyancsak szerephez jut ez a terület, de a későbbi *Kerettanterv* nem tér ki ennek alkalmazására a szolfézs-zeneelmélet tárgyakhoz kapcsolódóan, hanem egyértelműen külön tantárgyként kezeli.

¹⁸ Legányné Hegyi Erzsébet: *Stílusismeret I-III*. Zeneműkiadó Budapest, 1988.

¹⁹ A romantikus stílusjegyek Kodály énekgyakorlataiban való megjelenéséről érdemes megtekinteni S. Szabó Márta előadását. Kodály Zoltán zenepedagógiai műveinek művészi légköre konferencia, <https://www.mma-mmki.hu/video/s-szabo-marta-romantikus-stiluselemek-kodaly-enekgyakorlataiban/>

²⁰ Ittész Mihály: *22 zenei írás – Kodály énekgyakorlatai*. Kodály Intézet Kecskemét, 1999. 114. o.

A 2020-as NAT alapján valóban visszakerült a népzene tantárgy a zeneművészeti szakgimnáziumok tantervi hálójába, ami örvendetes, hiszen a hangszeres, magánénekes tanulók évekig nem tanulhatták külön ezt a tárgyat. Az új órahálónak köszönhetően így most sok konziban népzeneész végzettséggel rendelkező szakemberektől sajátíthatják el ezeket az ismereteket. Ugyanakkor nekünk, szolfézstanároknak is felelőségünk a népzenei sajátosságok megismertetése, főként a tárgyainkhoz köthető aspektusokból vizsgálva azokat.

A népdalok közös éneklése, lejegyzése, a népdalelemzés szempontjainak megismertetése és alkalmazása fontos és hasznos része lehet az óráknak a hangképzés, a biztos intonáció, valamint az analitikus képességek fejlesztése és a formatani ismeretek bővítése érdekében.

A későbbi fejezetekben találhatunk majd ezekre vonatkozó utalásokat, de jelen írásnak nem a népzene-tanítás módszertani lehetőségeinek bemutatása a fő célja.

5. A szakgimnáziumi elméleti órák dinamikája, feladattípusai

A szolfézs-zeneelmélet tárgyakat több szakgimnáziumban szeparáltan tanítják (az ennek megfelelő alprogramokat láthattuk a *Kerettantervben*), mégis a legideálisabb a két tárgy integrált oktatása.

Az integrált órát nagyon sokféle módon fel lehet építeni, a feladatok kombinációjának kialakítása a tanár joga és feladata. Azonban érdemes figyelembe venni a gyermekek állapotát, koncentrációs képességét az órák összetételének megtervezése közben.

Rendszerint 90 perces foglalkozásokról beszélhetünk, ha összevont órát tartunk (bár az óraháló útmutatása szerint bizonyos évfolyamokon lehetnek 45 perces órák is). A másfél óra igen hosszú idő, különösen az új tanulók esetében, de a magasabb évfolyamosok is nehezen abszolválhatják, különösen, ha a figyelem szempontjából kevésbé szerencsés napszakban érkeznek az órára (közismereti órák vagy ebéd után, esetenként esti foglalkozás alkalmával).

A szolfézsórák típusairól kiváló összegzést találunk Papp Károlyné és Spiegel Marianna zeneiskolai módszertan könyvében. Eszerint a következő órátípusokat különböztetjük meg:

- új ismeretet közlő és feldolgozó
- rendszerező és összefoglaló
- ellenőrző és számonkérő
- vegyes típusú²¹

Ha szeparált szolfézs és zeneelmélet órák vannak a szakgimnáziumban, akkor követhetőek ezek az órátípusok. Integrált órák esetén azonban a foglalkozás hossza miatt leggyakrabban a vegyes típusú óra valósulhat meg, melynek felépítése során két aktív szakaszt hozhatunk létre. Ezek az aktív periódusok alkalmasak lehetnek az új anyag közlésére vagy nehezebb feladatok kivitelezésére. A 90 percet nagyjából öt szakaszra bonthatjuk, ennek 2. és 4. részében használható ki leginkább az intenzív figyelem, amennyiben pihenő periódust, lazító feladatokat sikerül beiktatnunk közéjük. Az óra alábbi elrendezése természetesen nem kőbe vésett szabály, a részek időtartama növekedhet, csökkenhet, felcserélhetünk órarészeket is.

5.1. Az integrált óra felépítése ideális esetben

1. Bevezető fázis (kb. 20 perc)
2. Új zenei/elméleti ismeret feldolgozása (kb. 20 perc)

²¹ Papp Károlyné-Spiegel Marianna: *Alapfokú szolfézsztanítás a gyakorlatban*. 26. o.

3. Pihentető fázis kb. (15 perc)
4. Új zenei/elméleti ismeret feldolgozása kb. (20 perc)
5. Levezetés, élményadás kb. (15 perc)

5.2. A szakközépiskolai szolfézs-zeneelmélet órák lehetséges feladattípusai

- beéneklés, hangképzés
- készségfejlesztő feladatok szóban és írásban
- improvizációs feladatok
- dallamírás
- lapról olvasás
- kamaraének
- új harmóniai/formai elem elsajátítása
- új elméleti ismeret gyakoroltatása közösen és egyénileg (példakidolgozás, példajáték diktálás után, formaképzésre vonatkozó, irányított kompozíciós feladatok)
- analízis
- zenehallgatás

5.3. Az óra fázisainak részletezése

- a) Az óra bevezető részében szükséges a beéneklés, lehetőleg készségfejlesztéssel egybekötve (lásd *Készségfejlesztés* fejezet). Ekkor kerülhet sor az ismétlésekre, az előző órai énekes anyagok közös megszólaltatására, a rövidebb feladatok számonkérésére. Ez utóbbi alkalmával érdemes csupán a valóban gyorsan számonkérhető gyakorlatokat kérdezni (pl. kisebb lélegzetű énekes anyagok), hogy ne essünk ki a figyelem felépítését, a ráhangolódást megcélzó folyamatból.

A szóbeli készségfejlesztést követheti néhány, az óra anyagát előkészítő készségfejlesztő feladat. A bevezető fázisban próbáljunk lendületes tanítási tempót alkalmazni és énekeltesük minél többet a tanulókat.

- b) Az új zenei/elméleti ismeret sokféle lehet. Érdemes az első aktív fázisban dallamot íratni, azaz az adott évfolyam által feldolgozott zenetörténeti korszak diktálási feladataival foglalkozni. Ennek problematikus elemeit már előkészíthetjük az előző fázisban, és ki tudjuk használni a tanulók remélhetőleg még friss koncentrációs periódusát a lejegyzés komplex tevékenységi formája során.

Ennek az órarésznek ugyanakkor új zenei vagy elméleti ismeret átadása is célja lehet; akár a lejegyzéssel egybekötve (ez a legszerencsésebb), akár attól függetlenül. Azaz taníthatunk új harmóniai, formai elemet, új énekes, kamaraénekes anyagot.

- c) A „pihentető” órarészben mozgassuk meg a gyerekeket, nem alapvetés, hogy a szolfézsórát végig kell ülni. Ilyenkor igazán hasznosak a ritmusgyakorlatok, serkentő, improvizatív jellegű feladatok (akár versenyztető gyakorlatok), vagy akár egy ismétlő kamaraéneklés körben állva. Ugyanakkor része lehet ennek a fázisnak hosszabb, otthonra feladott zenemű-

részletek és egyéb házi feladatok meghallgatása (ének-zongorás felmondások, összhangzat-tan példák), miközben a többiek pihennek, de figyelmesen hallgatják a felelőt, kérésünkre akár véleményt alkotva annak előadásáról. Lehet a pihenő fázisban zenehallgatás is, a leírt/elsajátított zenei részlethez kapcsolódóan.

- d) A 2. és a 4. fázis hasonló tartalmakat hordozhat, ideális esetben lehet közöttük összefüggés, például a lejegyzett zenei idézet új harmóniai elemét dolgozzuk fel közösen. (lásd *Új harmóniai elem tanítása* fejezet)

Alkalmazhatunk ebben a részben lapról olvasási feladatot egyéni vagy csoportos formában, tanulhatunk új, kamaraéneklésre vagy ének-zongorás feladatra szánt művet (pl. Bertalotti, Kodály-gyakorlat vagy a tanult stílushoz illeszkedő kórusmű).

- e) Az óra utolsó szakaszában már ne végezzünk nagy figyelmet igénylő tevékenységeket. Itt is hallgathatunk feleleteket, miközben a többiek például az új harmóniához kapcsolódó mintapéldát transzponálják írásban. Az órák végén az a legjobb útravaló, ha éneklést követően tudunk megválni a gyerekektől, így magukkal vihetik a közös muzsikálás élményét.

5.4. Differenciálás, tehetséggondozás, felzárkóztatás

A szakgimnáziumi szolfézs-zeneelmélet csoportok vegyes összetétele miatt szinte lehetetlen minden esetben ideális, mindenki számára érthető-teljesíthető, de mégis kihívás elé állító feladatokat tervezni. Ahhoz, hogy a legjobb képességű tanuló se unatkozzon, a gyengébbek pedig befejezhessék feladataikat, muszáj az óra bizonyos részeiben többrétűen kezelni egyes gyakorlatokat. A tehetségfejlesztés három alapvető eleme a differenciálás, gazdagítás és gyorsítás. (A legutóbbi inkább intézményi felelősség, lehet korábbi iskolakezdés, osztály-léptetés, haladó vagy felzárkóztató osztály létrehozása stb.).²²

A tanórákon a kiemelkedő képességű gyerekek számára az alapfeladathoz képest nehezített, kiegészítő gyakorlatokat kell adnunk. Ennek pszichológiai és technikai szempontból történő kivitelezése nem könnyű a tanár számára.

A differenciált tanítást nagy empátiával kell alkalmazni, hogy senki ne érezze magát hátrányos helyzetben, és a kiemelt tanuló is tudja kezelni a helyzetét. Szerencsére a gyerekek rugalmasak, és a következetes feladatvezetés során megszokják, hogy a társuk előrébb tart, talán idővel motiválja is őket ez a szituáció (persze ez a kiemelt tanuló intelligenciáján is múlik).

Az órai gyakorlattípusok során sokféle lehetőség adódik az emelt szintű részfeladatok kimódolására. Ennek változatossága is az oktató kreativitásán múlik, akinek érdemes előre felkészülnie az órán várható különböző szintű teljesítmények kezelésére. A szolfézsórákon leggyakrabban a dallamírás során van szükség plusz feladatokra, ennek során alakul ki a legtöbb időbeli és minőségi eltérés a gyakorlat befejezését illetően. Célzott fejlesztő részmunka lehet a leírt részlet memorizálása, majd énekes vagy ének-zongorás megszólaltatása, transzponálás, harmonizációs reprodukció zongorán a bejegyzett fokszmok alapján, vagy akár a részlet diák általi diktálása a többiek számára.

²² Turmezeiné Heller Erika-Balogh László: *Zenei tehetséggondozás és képességfejlesztés*. Kocka Kör Tehetséggondozó Kulturális Egyesület Debrecen, 2009. 107. o.

A készség szint szempontjából vegyes összetételű csoportoknál a zeneelméleti (harmóniatani) ismeretek elsajátítása sem történik egy időben. Van, aki még a fűzések körüli szabályok alkalmazásán foglalatoskodik és a zongorán képtelen eljátszani a példákat, van, aki pedig már alig várja az újabb harmóniai jelenségek bevezetését és zongorázását. Véleményem szerint nem szabad őket hátráltatni.

A jelenlegi tizenegyedikes csoportomban három szinten folyik az összhangzattan elsajátítása. Az egyik tanuló már minden harmóniát ismer, hall és alkalmaz. Kettő a mollból kölcsönzött akkordoknál tartanak (már csak a bővített szextes alterációkat nem ismerik) és további három tanuló a diatonikus szeptimeket gyakorolja a mostani időszakban.²³

Ebben a körülményes helyzetben a gazdagítás eszközeit érdemes alkalmazni, melyek a következők lehetnek:

- mélységben történő gazdagítás (több aspektusból közelítik meg a harmóniai jelenségeket az előrébb járók, több gyakorlattal mélyítik ismereteiket)
- tartalmi gazdagítás (az adott tanuló érdeklődéséhez, szükségleteihez előre összeállított tananyag; ez lehet hangszer-specifikus zeneművek feldolgozása, melyeket a diák abban az időszakban a hangszeres órán tanul)
- feldolgozási képességek gazdagítása (a kreatív és kritikus gondolkozást fejlesztve alakítjuk ki a feladatokat, például a zeneszerzői vénával rendelkezők saját kompozícióba foglalják az adott jelenséget, vagy a diákok szándékosan helytelenül kiadott harmónia-fűzéseket javítanak ki önállóan)
- tempóban történő gazdagítás (értelemszerűen a tehetséges és kevésbé tehetséges gyerekek időbeli feldolgozási képességeihez igazítjuk a tananyagot)²⁴

Tulajdonképpen ez a négy aspektus is differenciálás, ami az egyéni, önálló munkára nagyobb hangsúlyt fektet, és az egy időben több szinten folyó tevékenységre, akár különböző gyakorlattípusokra kell a tanárnak figyelemmel lennie. Ez fáradtságos folyamat, de ha az oktatásunk gyerekközpontú, akkor élnünk kell ennek lehetőségével.

Hasonlóan fontos, hogy az új ismereteket lassabban felfogó gyerekeket se hagyjuk magukra a problémáikkal. Egyfelől próbáljuk rábírní őket, hogy otthon több gyakorló feladatot végezzenek – ez természetesen az ő hozzáállásukon múlik a leginkább, illetve a mi következetes számonkérésünkön –, majd a felmerülő hibákat, hiányosságokat egyénileg is alaposan beszéljük át velük. Ezen túl időnként szükséges lehet külön foglalkozni a lemaradó tanulókkal, segítve és motiválva őket azzal, hogy figyelmünk csak rájuk fókuszál. A felzárkóztató foglalkozás történhet a tanórán, míg a többiek önállóan dolgoznak, de intézményi keretek között is megvalósítható, plusz óraszám kialakításával, úgynevezett differenciált foglalkozás alkalmával.

²³ Az adat a 2024. szeptember végi állapotot mutatja.

²⁴ A gazdagítás típusainak forrása: Turmezeiné Heller Erika-Balogh László: *Zenei tehetség gondozás és képességfejlesztés*. Kocka Kör Tehetség gondozó Kulturális Egyesület Debrecen, 2009. 116–117. o.

5.5. Tervezés, óravázlat

Az egyes évfolyamokra kidolgozott tanmenet fontos, éppúgy, mint a rövidtávú (néhány óras) tanítási folyamattervezés és az adott órára vonatkozó tervezet. A gyakorlott tanárok is terveznek óráról-órára, ám nincs szükségük részletesen kibontott, akár kérdéseket, tanítási célokat tartalmazó részletes óravázlatra. Az ilyen típusú alapos óratervezés azonban igen hasznos a kezdő pedagógusok vagy a pedagógus-jelöltek esetében.

A gyakorlati tanítás során, majd a diplomaóra lebonyolításához elektronikusan elkészített óratervet használnak a hallgatók, melyet a gyakorlatvezető tanáruk ellenőriz. A táblázatos óravázlat elkészítése sok munkát és időt igényel, ám ha jó a tervezés, a vázlatból átláthatóak az óra mozzanatai, az óra menetének következetes felépítése. Ezért jó, ha a dokumentum jól áttekinthető, logikus és érthető. Nem csupán azért, mert ez az elvárás, hanem hogy maga a tanárjelölt is könnyen tudja használni. Ennek legjobb formátuma a táblázatos kivitelezés. Az interneten sok információt, mintát találunk ezzel kapcsolatban különböző tantárgyakra vonatkozólag.

Magyarázat helyett egy lehetséges formátumot láthatunk az alábbiakban, melyet a szolfézs-zeneelmélet órák tervezéséhez használhatunk.

Óraterv minta

Pedagógus, vagy pedagógus jelölt: (teljes név, évfolyam, szak)

Műveltségi terület: (művészetek)

Tantárgy: (szolfézs-zeneelmélet / zeneirodalom)

Osztály: (szakgimnázium 1. évf.)

Helyszín: (Az intézmény neve, címe, terem száma)

Az óra ideje: (pl. 2025. május 15. 8.45)

Óra típusa: (pl. bevezető, témányitó óra; új ismereteket feldolgozó óra; gyakorló-alkalmazó óra; ismétlő-rendszerező óra; ellenőrző, értékelő óra; vegyes típusú óra)

Gyakorlatvezető tanár: (pedagógus neve)

Az óra témája: (elsősorban az óra gerincét képező zenemű, vagy új elméleti ismeretanyag megnevezése)

Az óra cél és feladatrendszere: (pl. zenei memória, ritmusérzék, íráskészség fejlesztése; formatani ismeretek ismétlése, új anyag előkészítése)

Tantárgyi kapcsolatok: (pl. történelem, irodalom)

Felhasznált források: (pl. zeneelméleti, zenetörténeti könyvek, kiadványok)

Zenehallgatás: [link](#)

Dátum: (pl. 2024. december 2.)

Időkeret	Az óra menete	Módszerek, munkaformák, eszközök	Didaktikai célok	Megjegyzések
pl. 8:45-8:55	pl. Beéneklés, hallásgyakorlat	Bőségebb részletezés pontokba szedve A tanulókhöz intézett lehetséges segítő kérdések megtervezése, leírása	Pontokba szedjük, hogy az adott feladat mit fejleszt, mi a célunk az alkalmazásával, pl. tiszta intonáció fejlesztése	
8:55-9:15	Pl. J. Haydn: x. szimfónia x. tétel részlete Dallamlejegyzés	Pl. 8 ütemes részlet diktálása, ellenőrzés, javítás - a 0. diktálás utáni kérdéseim: - 1-2. diktálás után formai jelenségek kérdezése - Funkciókra vonatkozó kérdések stb.	Pl. Íráskészség, zenei memória, formaérzék fejlesztése Új harmóniai elem előkészítése	Szükséges eszközök, diszciplinák megjelölése: Pl. digitális tábla, zongora, összhangzattankönyv
9:15-9:30	Harmóniai elemzés, új elem kiemelése, tudatosítása	Az új harmóniai elem szerkezetének, színezetének, esetleg oldásának megfigyeltetése, mintapéllda készítése (kottapéllda beszúrása)	Összhangzattani ismeretek bővítése	

(Saját szerkesztés)

6. Készségfejlesztő gyakorlatok a középfokú zenei képzésben²⁵

A zenei hallásfejlesztésnek, amely a kezdetekben – minden, zenét tanulni vágyó gyermek fejlődését segítő – a zeneiskola feladata, a zeneművészeti szakgimnáziumban újabb szintre kell emelkednie.

Ahogy már említettem, a zeneművészeti szakgimnáziumokba jelentkező és felvételt nyert tanulók felkészültségének szintje és tartalma napjainkban igen eltérő, ezért meglehetősen vegyes lehet a szolfézscsoportok összetétele. Így a tanárnak nem kis feladat a különböző szintű tudással rendelkező, más-más metódus alapján oktató, akár határainkon túlról érkezett diákok ismereteinek közel egy szintre hozása²⁶. A tantervben előírt tananyagok mellett a hallásgyakorlatok – melyeknek véleményem szerint minden órán helyet kell kapniuk – segíthetnek ebben.

Alkalmazásuk a konkrét cél – azaz a képességfejlesztés – mellett sokféle előnnyel jár. A feladatok segítik az órára való ráhangolódást, oldják a feszültséget, beéneklésként is funkcionálhatnak, formálhatják a közösséget a csoporton belül, pihentető, vagy akár serkentő állomásként is beiktathatók az óra menetébe. Elősegítik a szolfézs és zeneelmélet tárgy összefüggéseinek felfedezését, fejleszthetik a többirányú figyelmet és az improvizációs készséget.

A zenei képességet fejlesztő feladatok önmagukban is igen hasznosak, ugyanakkor még célravezetőbbek, ha kapcsolódnak az óra anyagához, akár a diktálás vagy a kamaraének hangnemét, egy-egy nehezebb dallami, ritmikai, érdekesebb harmóniai fordulatát előkészítve, ahogyan azt számos didaktikai jellegű írásban olvashatjuk. Még jobb, ha az abban az időszakban tárgyalt zenei korszak stílusjegyeit, akár technikáit is érzékeltetni tudjuk e feladatokon keresztül.

A lehetőségek száma végtelen, ahogyan Szőnyi Erzsébet is írja *A zenei írás-olvasás módszertana* című kötetének bevezetőjében:

„...A legfontosabb azonban, hogy tanár és növendék öntevékenyen gyarapítsa a tanulás eszközeit. Legyen minél nagyobb területe az egyéni invenciónak, ötleteknek...”²⁷

E fejezetben az általam alkalmazott fejlesztő gyakorlatokat szeretném néhány szempont szerint rendszerezve bemutatni. Azokat a feladattípusokat, melyeket az elmúlt húsz évben vagy szakmabeliektől sajátítottam el, vagy saját ötleteim alapján dolgoztam ki.

²⁵ A fejezet alapját egy korábban tanulmány formájában megjelent írásom képezi, felhasználása engedélyezésre került. In.: *Bárdos szimpóziumok – 16 zenei írás.* (szerk. S. Szabó Márta) Debreceni Egyetemi kiadó, 2021.

²⁶ Pályám során a nyíregyházi és debreceni szakközépiskolákban tanítva igen gyakran találkoztam kárpátaljai és Erdélyből érkezett diákokkal.

²⁷ Szőnyi Erzsébet: *A zenei írás-olvasás módszertana.* Zeneműkiadó Vállalat, Budapest 1954. Bevezetés, VII. o.

6.1. A hallásfejlesztő feladatok csoportosítási lehetőségei és az óra menetében betöltött szerepük

- A legegyszerűbb csoportosítás tevékenységi forma alapján két részre osztja a hallásgyakorlatokat: szóbeli és írásbeli feladatokra. E kettő azonban többnyire szükségszerűen összefonódik.
- Csoportosítási szempont lehet a zene egyes elemeinek gyakoroltatása, azaz megkülönböztethetünk dallami, ritmikai és harmonikus hallásgyakorlatokat. A tanulmányban ezt az osztályozást követem majd elsősorban.
- Megkülönböztethetünk a tanult stíluskorszakhoz kötődő – barokk/klasszikus, romantikus, vagy 20. századi elemeket tartalmazó – típusfeladatokat.
- A gyakorlatok történhetnek kötött vagy improvizatív formában, közösen vagy az egyéni képességeket előtérbe helyezve.

A feladatokat leginkább az óra elején érdemes végezni (lásd *Az óra dinamikája* fejezet). A szakgimnáziumi kilencven perces szolfézs-zeneelmélet óra első húsz percét nyugodtan rá lehet szánni a hallásgyakorlatokra, bőven megtérül az ezekkel töltött idő. (Szimpla óra esetén ez arányosan csökken.)

Érdemes két-három feladatot előkészíteni és szerencsés, ha ezek különböző típusúak. Ugyanis az e korosztályba tartozó gyerekek igénylik a változatosságot, hiszen különösen szerteágazó ingerek érik őket a mindennapjaikban. Fontos azonban, hogy ha bevezetünk egy új feladattípust, akkor azt több egymást követő órán is gyakoroltassuk, hogy a tanulók rutint szerezhessenek az elvégzésében.

Az is izgalmas, ha a feladatok némelyike játékosan zajlik, például a diákokat versenyeztetve, de ugyanilyen örömet okoz, ha a csoport közösen, kooperatív formában alkot meg egy ritmussort vagy dallamot, akár előre megadott segítő szempontok alapján, akár teljesen szabadon.

Az óra elején végzett gyakorlatoknak – ahogy már említettem – előkészítő és a tananyagot segítő szerepük van. Más funkciókat tölthetnek be az óra közben alkalmazott technikák: a foglalkozás változatosabbá tehető, a diákok figyelme élénkíthető általuk, különösen, ha a feladatok helyváltoztatással, akár mozgásformákkal is járnak.

Kerülhetnek fejlesztő feladatok a tanóra végére is levezetésként, utolsó élményadásként.

Bárhogy iktatjuk be a gyakorlatokat, egy dolog nagyon fontos: próbáljuk ezeket mindig élményszerűvé tenni azáltal, hogy énekeljük, egyénileg vagy közösen hangoztatjuk a csoport tagjaival.

„Minden órát úgy kell felépíteni, hogy ne fáradtságot, hanem ereje gyarapodását érezze a tanuló, s alig várja a következőt.”²⁸

²⁸ Kodály Zoltán: *Előszó Szőnyi Erzsébet: A zenei írás-olvasás módszertana* kötetéhez. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest 1954. V. o.

6.2. Dallammal történő hallásfejlesztés

6.2.1. Dallamláncok szóban

Ezek a feladatok nagyon jól alkalmazhatók az óra kezdetén; miközben eddük a tanulók fülét, megtörténik a beéneklés is. A dallamláncok szóbeli és írásbeli formáit gyakorlatilag a középiskola elejétől a végéig használni szoktam, a gyerekek fejlődő képességeihez alakítva, nehezítve.

a) Kézjelezés

A tanulók kézjel után énekelnek tonális dallamokat. Az elején bemelegítésként szolmizálva²⁹, majd a kézjeleket megadott hangnemben abszolút névre konvertálva hangoztatják. A kézjelezés két szólamban is történhet.

b) Dallamlánc-memoriter

A tanulókkal körben állunk. Énekelek egy szolmizációs hangot, a mellettem álló megismétli és hozzátesz egy újabbat. A többiek is így tesznek, végül kialakul egy dallam, melyet a csoport képességeihez mérten rövidebbre, hosszabbra engedhetek. Ha a dallam kész, akkor hangnembe, hangnemekbe helyezhetjük, majd a diákok lejegyezhetik. Akár ritmizálhatják is egyéni ötleteik alapján, megadott metrumban, majd bemutatják a többieknek az elkészült kis kompozíciót.

c) Dallamlánc-memoriter „modern” módon

Izgalmas feladat, főként a 11–12. évfolyamon ajánlott. A fentiekhez hasonlóan történik, csak a 20. századi *Reihe* technika alapján. Ugyanakkor természetesen nem a legszigorúbb szabályok szerint, csak oly módon, hogy a 12 hangból mindegyiknek egyszer kell és egyszer szabad előfordulnia. Értelemszerűen ez hangnevekkel történik. Nehéznek tűnik, de képesek rá, sőt ott helyben a rákfordítást is többen el tudják énekelni a memóriájukra hagyatkozva.

6.2.2. Dallamláncok írásban

a) *F*-ről *F*-re

Ezt a gyakorlatot is minden évfolyamban alkalmazom. Általában *F* hangról kezdem a dallamot és *F* hangra érkezem, de választhatunk más kezdőhangot is. Két-három diktálás alatt írnak egy-egy dallamot (Alkalmanként többnyire hármat). A dallamok hossza és nehézsége a csoport tudásához igazodik. Eleinte inkább tonálisak, szolmizálhatóak, majd haladunk az atonalitás felé. Az, hogy általában az *F* hangot jelölöm ki kezdésnek, némelyeknél elősegítheti a relatív abszolút hallás fejlődését, valamint nagyobb hangterjedelmet lehet alatta és felette is énekelni.

²⁹ A bevezetőben említett okok miatt sok csoportban nagyon is szükséges a szolmizáció és a kézjelek fokozott gyakoroltatása.

a) Hangközfelismerés nehezített formákban

- A szokásos hangközsorozatot úgy szerkesztem meg, hogy a megadott hang hol alsó, hol felső szólama a hangköznek, így a gyerekeknek a felismerés mellett az irányt is el kell dönteniük.
- A fenti feladat nehezített változata, hogy a megadott hang alatt és felett is hangzik egy-egy hangköz. Feladat mindkettő felismerése, megnevezése, majd énekeljük fel és le, vagy akár egyszerre is hangoztathatjuk.

- A hangközöket csoportokban (kettesével-hármasával) gyorsan egymás után diktálom, a csoportok között szünetet tartva, fejlesztve ezzel a gyorshallást. Ilyenkor kottázni nem, csak megnevezni kell az együtthangzásokat.

- A hangközök hangjai tágszerkesztésben szólnak meg, azaz 1-2 (több) oktáv távolsággal.

Az 1., 3. és 4. módszer hármas-, sőt négyeshangzatokkal is megvalósítható.

b) Hangközök kézjelről

A csoportot két részre bontom, az egyik csapat a bal, a másik a jobb kezemet figyeli. Mindkettővel szolmizációs kézjeleket mutatok, ily módon hangközöket alkotva és ők éneklék a látottakat szolmizálva. Mindig csak az egyik szólam változik, a diákok éneklés közben leírják a hangközök neveit. A feladat megfelelő előkészítés után hármashangzatokkal is alkalmazható, ez esetben a három szólamcsoportból kettő ugyanarra a kézre figyel és határozottan az adott szólam irányába mutatom a változást. A gyakorlat célzottan fejleszti az osztott figyelmet.

c) Hangközláncok:

- Hagyományos

A hagyományos hangközmenetek – melyekkel a gyerekek általában már a zeneiskolában is találkoznak – a szakközépiskolában is használhatóak, persze továbbfejlesztve, nehezítve. Mindemellett nagyszerűen társítható az aktuális összhangzattani ismeretekhez azok előkészítéseként,

hallásgyakorlataként. A nehézségi fokot meghatározza a lánc hossza, a módosított hangok általi kitérések, vagy a végleges moduláció.

Miután a diákok leírják a hangközmenetet, gyakran kiegészítem azt belső, esetleg külső hozzáadott hangokkal, 3-4 szólamúságot létrehozva, melyet aztán újraértelmezhetünk hangzatokként. (A kiegészítő szólam elkészítése akár differenciált feladat is lehet egy ügyesebb tanuló számára, aki hamarabb végez a hangközmenet lejegyzésével.)

T8 N6 k6 T4 B4 N6 k7 N6 T8 k10 sz7 k6 N6 N6 T8
 m⁶ D⁶ D² m⁶ fsz⁷ D₃ m m sz⁷ m₄⁶ sz⁶ sz⁶ m

Természetesen megbeszélhetjük az adott hangnem szerint is a harmóniakat, itt például a 3. és a 11. hangzat esetében mindenképp rávezetném a tanulókat a h-moll szerinti alterált akkordokra (nápolyi szext, emelt alapú IV szűk szeptim).

- Memorizálás
- A hagyományos hangközlánc is nehezíthető azzal, hogy két irányba kell figyelni. A feladat egyik szólamát hangláncként memorizáltatom. Ezt aztán a tanulók hangoztatják és közben írják az általam hozzájátszott szólamot, valamint a hangközök neveit. A memorizálás könnyebb hangközmenet esetében azonnal kétszólamban is történhet.
- Hangközlánc „modern” módon

A hangközlánc modern zene előkészítéséhez illő változatában eltávolodunk a tonalitástól. Ezt a gyakorlatot is folyamatosan játszom, de ezúttal mindig csak egy szólam változik és nem érzünk hangnemi keretet. Kiválóan fejleszti a gyors hangközhallást.

T5 N7 B4 k2 k6 k7 k6 T5

6.4. Harmonikus hallásfejlesztés

A hallásfejlesztés e területe már egyértelműen a szakgimnáziumban elsajátítandó klasszikus összhangzattant alapozza meg, illetve segíti mindvégig. Ebbe a csoportba tartoznak a gyerekek által már ismert hármashangzatok, melyeket fáradhatatlanul gyakoroltatni kell. Fontos ezek szerkezetének értő tudatosítása, fontos, hogy mindig tisztában legyenek azzal, mely fordításban hol található az alaphang, terchang, kvinthang, hogy a disszonanciák miként oldódnak és miért éppen úgy.

Ez az ismeret ugyanilyen fontos a négyeshangzatok esetében, melyek nagy részét a középiskolában ismerik meg a tanulók. A négyeshangzatok tanításánál – ahogyan a zeneiskolában a hármashangzatok elsajátítása során – szükséges, hogy a szerkezet pontos ismerete mellett érzeteket keltsünk bennük, így könnyebben felismerhetik a színezetet.

Emellett nem árt zenei példákon keresztül tanítani ezeket, ehhez számos ötletet és példát kínál Bárdos Lajos Hangzatgyakorló c. munkájának 2. kötete. Bárdos maga is megfogalmazza a bevezetőben:

„Az egyes fejezeteket hangzatgyakorlatok kezdik, de mivel az élő zenében a harmónia általában a melódiát szolgálja, a gyakorlatokat dallampéldák követik.”³³

A harmonikus hallásfejlesztés alfejezetben már leginkább az összhangzattan tanulását, a harmóniák folyamatban történő meghallását segítő feladatokat mutatok be, kiegészítve néhány tonalitástól eltávolodó gyakorlattal.

6.4.1. Harmóniák gyakoroltatása szóban

a) Összhangzattanpélda szólamonként összerakva

Egy általam már elkészített harmóniasor szólamait memorizáltatom a csoport tagjaival. Ez történhet kézjelezéssel (kétszer mutatom az adott szólamnak, ők hangoztatják és megjegyzik), vagy megkapják papíron, szolmizációs betűkottával. Miután mindenki elsajátította a szólamát, összeénekeljük, majd többszöri hangoztatás során a diákoknak a harmóniák fokszámaint kell papírra vetniük. A feladat nehéz, de élményt ad a négyszólamú éneklés révén, valamint fejleszti az osztott figyelmet.

b) Összhangzattanpélda énekes lapról olvasása

Ez a gyakorlat már elmélyült zeneelméleti tudást igényel. A táblán szerepel a fokszámsor. A csoport tagjainak ezt fejben, belső hallás segítségével kell elképzelniük, nem dolgozhatják ki. Az elképzelt harmóniasor alapján mindenkinek a saját szólamát kell énekelnie, így szólal meg a példa. (Természetesen érdemes a nehezebb fordulatokat, különleges kettőzéseket előre megbeszélni.)

c) Hangzatok „zavaró” hanggal

Adott egy állandó hang, azonban ezúttal ez nem a hozzájátszott hangzat része. Sőt lehetőleg minél inkább zavarja meg annak hangzását. Az állandó hangot hangoztatom a zongorán, majd hozzáadom a hármas- vagy négyeshangzatot, és diákoknak ki kell szűrniük a hangzat színezetét, fordítását.

d) Szelektív akkordfelismerés

Előre meghatározom a célt: egy bizonyos típusú akkordot kell kiemelni az elhangzó harmóniák közül. Ötös sorozatokat játszom eltérő színezetű négyeshangzat- fordításokból igen gyorsan, és

³³ Bárdos Lajos: *Hangzatgyakorló II.* könyv. Zeneműkiadó Budapest, 1982. 3. oldal

teszek bele a felismertetni kívánt akkordokból egyet-kettőt-hármat (vagy egyet sem). A gyerekek csak az adott színezetre koncentrálnak, és ha megtalálták a keresett harmóniákat, kiemeljük azokat, megvizsgáljuk a szerkezetét, énekeljük szolmizálva, hangnévvel. Kiváló gyakorlat például a mellékdomináns akkordcsalád tanítása során, természetesen a domináns hangzást keresve a sorozatokban.

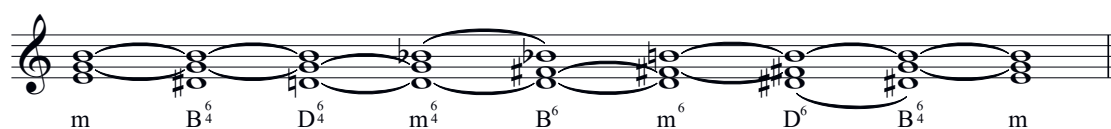
6.4.2. Harmóniák gyakoroltatása írásban – Hangzatmenetek

A hangzatláncoknak – akár a hangközláncoknak – többféle típusát alkalmazhatjuk. Ezek esetében is jól tudunk alkalmazkodni a tanítani kívánt zeneelméleti ismeretekhez, segítve azok elsajátítását.

a) Egy hang változik

Lehet három, vagy négyszólamú akkordmenet, melyben mindig csak az egyik szólam hangját változtatom. A tanulók lejegyzik, majd közösen elemezzük a harmóniákat. Négyeshangzatlánc esetében mindez általában kétféleképpen történhet: a szeptimek színezetét, szerkezetét vizsgáljuk; ezen kívül az adott tonalitásban is elhelyezhetjük ezeket.

- Hármashangzatokkal

- Négyeshangzatokkal

b) Szeptimek tágszerkesztésben

Ez a hangzatlánc azért igen hasznos, mert a zeneművek elemzése során a szakközépiskolások számára gyakran nehézséget okoz, hogy az egyes akkordok hangjait a partitúrasorokból „össze kell szedni és sorba kell állítani”. Emellett természetesen nehezíti is a hangzatok felismerését a tágszerkesztésben való elhangzás. A gyakorlat az előző feladathoz hasonlóan zajlik, azaz egy-két (ha szükséges, akkor három) szólamot változtatok az egyes harmóniák között, de lehet tágszerkesztésű szeptimfordításokat külön-külön is felismertetni.

p^7 HD_5^6 p_3^4 B^2 hm^7 fsz_5^6 D^7 D

c) Basszus nélkül

Egy előre megírt összhangzattanpélda felső három szólamát játszom néhányszor, mint egy háromszólamú hangzatláncot; a diákok lejegyzik. Ezt követően a gyerekek maguk képzelnek el hozzá basszust, melyet lekottáznak. Bemutatják a többieknek, akik hallás után megfejtik a harmóniákat. Persze sok esetben nincs variációs lehetőség, ha a klasszikus mintákat követjük, de ez fontos is, mert a tipikus harmóniai elemek alkalmazását helyezi előtérbe. Íme egy példa két lehetséges basszussal:

Piano

I^8 IV^6 V I^6 II_5^6 V V^7 I IV IV^b I_4^6 $II_3^{6\sharp}$ I_4^6 V^7 I

IV_b^6 II_4^6 V_7^\sharp VI II_5^7 $II_3^{6\flat}$

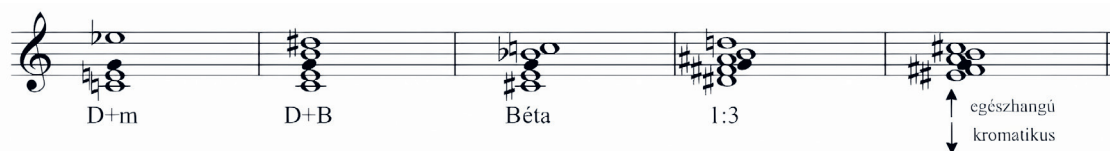
d) Tercrokon hangzatlánc

A romantikus stílus tanulmányozásával párhuzamosan szoktam ezt gyakoroltatni a 11. évfolyamon. E hármashangzatmenet során a szomszédos akkordok főként tercrokon kapcsolatban állnak egymással, így a lejegyzés után a gyerekekkel analizálni tudjuk a kapcsolattípusokat, hangnemi eltéréseket. Elsőként csak a három felső szólamot kell lekottáznia, majd az elemzés után megszólaltatjuk a gyakorlatot, úgy is, hogy a fiúk hozzáéneklék a harmóniák alaphangjait.

F A C e Asz c a F

e) Hangfürtök

Ez már más típusú feladat, a hangközöknél ismertetett kétirányú gyakorlatra emlékeztet. Egy előre megadott hang köré (alá-fölé) egyszerre játszom három, négy, majd akár öt hangot, elszakadva a tonális keretektől. Akkor izgalmas igazán a gyakorlat, hogy ha a hangok egymáshoz való viszonya valamilyen 20. századi zenei jelenséget hoz létre, például kvarttornyot, vagy különböző modern skálák (egészhangú, 1:2-es) kivágásait.

6.5. Ritmusérzék fejlesztését szolgáló gyakorlatok

A ritmusértékeknek, ritmusképleteknek is sok elemét elsajátítja a tanuló a zeneiskolai tanulmányai során, azonban a tapasztalatok szerint szükséges a ritmusérzék fejlesztésével behatóan foglalkozni a szakirányú továbbtanulók esetében is. Ezt igazolja az is, hogy a 2016 óta érvényben lévő tantervben a *szolfézs-zeneelmélet*, valamint az akkor újonnan bekerült *komplex elméleti fejlesztés* nevű tantárgy mellett előirányozták a *ritmusgyakorlat* elnevezésű foglalkozást is a hangszer főszakos tanulók számára. Ezt több szakgimnázium helyi tantervében fellelhetjük, főként az 5. évfolyam és a szakmai tagozat órahálóiában, de van, ahol – véleményem szerint igen praktikus módon – az 1. évfolyamon is megtartják ezt az órát.³⁴ Mindezek mellett a ritmikai készség fejlesztése alapvetően a szolfézsóra feladata.

A középfokú zeneművészeti oktatásba felvételt nyert hallgatók egy része kisebb-nagyobb mértékben ritmusérzékkel kapcsolatos problémákkal küzd. Van köztük olyan, akinek az egyenletes mérő megtartása is gondot okoz, épp ezért gyakran alkalmazok erre irányuló szóbeli és írásos gyakorlatokat. Ezek közül álljon itt kettő, amit a tanítványaim a leginkább kedveltek az évek során.

E technikák közösségi munkát igényelnek és játékos formában érdemes ezeket bevezetni, úgy, hogy lehetőleg mindenki sikerélményhez jusson. A feladatok alapvetően ismertek lehetnek a zeneiskolai órákról is.

a) Ritmuskígyó megadott szempontok alapján

Lehet, hogy meglepő, de a szakközépiskolások nagyon szeretik ezt a feladatot, gyakran kérik is az órán. Az alapja a zeneiskolában, zenei általános iskolában is ismert „kiesős” módszer, azaz a feladat versenyszerű formában zajlik. Kiválóan élénkíti a figyelmet, főként az óra nehezebb feladatainak elvégzése közötti pár percre ajánlom, vagy dallamírás elé.

A diákok a helyüket elhagyva körben állnak és megadott ütemmutatóban egymást követve improvizálják a ritmusokat. Ha valaki kiesik a metrumból vagy az előtte elhangzott ritmust ismétli, távozik a körből. A nehezítés az alapfeladathoz képest az, hogy az improvizációban szerepelnie kell egy megadott képletnek (pl. valamilyen nyújtott ritmus, vagy a szinkópa egy variánsa).

³⁴ Például: Debrecen, Győr, Kecskemét, Szombathely: 5. évfolyam és szakmai tagozat; Nyíregyháza 1. és 5. évfolyam, Szeged 5. évfolyam. (Az intézmények honlapjáról származó információk.)

A másik nehezítés a metrum váltakozása lehet, pl.: 2/4, 4/4 vagy még komplikáltabb a páros-páratlan ütemek váltakozása.

b) Ritmuskígyó memorizálással

Érdekes ezt is körben állva végezni, mert a memorizáció könnyebb a diákok számára úgy, ha személyhez is köthetik az elhangzott ritmusképletet.

Az első tanuló megadott metrumban improvizál ritmust, a második ugyanazt hangoztatja, majd hozzáteszi a sajátját. Ez így megy tovább, míg a csoport minden tagjára sor nem kerül. A végére hosszú és izgalmas ritmus jöhet létre, melyet aztán a diákok lejegyeznek.

6.6. A ritmuskészség fejlesztéséhez ajánlott írások

Zombola Péter: *Ritmusingyakorlatok* című kiadványa a szerző leírása alapján abból az okból született, hogy a ritmuskészség fejlesztésének hazánkban olykor hátrányos helyzetét orvosolja. „A legalapvetőbb ritmusértékekből kiindulva fokozatosan ismertet meg és gyakoroltat be új ritmuselemeket.” – mutat rá a szerző a 67 számozott gyakorlatot tartalmazó kötet felépítésére.

A kompozícióiban sem a legegyszerűbb ritmusképleteket alkalmazó komponista e füzetben sem csak a legkönnyebb ritmikai elemeket gyakoroltatja, és az ütemmutatók használata is igen változatos, egészen az aszimmetrikus metrumok alkalmazásáig. A kétszólamú gyakorlatok pedig a többirányú figyelem képességét fejlesztik.

A ritmikai elemek gyakorlása mellett a modern zenei sajátosságok befogadását segíti elő Sári László: *Kreatív zenei gyakorlatok* című munkája. Idő, tér, hangszín, dinamika, hangmagasság, tempó, ritmus, a szöveg sajátosságai – ezek együttesen adják az alapját (vagy inspirációját) a szerző fantáziadús játékeinak.

Készségfejlesztő gyakorlatokat előkészíteni, megírni, aztán levezetni – lehetőleg minden szolfézs-zeneelmélet órán – fárasztó feladatnak tűnhet. A siker azonban nem marad el, rengeteg haszna van ezeknek a gyakorlatoknak. Tapasztalataim szerint a diákok számára sem nyűg az elvégzésük, főként, ha érzik, hogy egyre fejlődnek általuk, sikerélményhez jutnak a változatos technikák gyakorlása során. A feladatok egy része megfelelő tálalással akár szórakoztató tevékenység is lehet számukra, és segítheti a csoport kohézióját a játék, a közös alkotás és a közös éneklés által.

7. Dallamírás

Magyar sajátosság a zenei írás képességének kiemelt fejlesztése már egészen fiatal kortól kezdve. Nem mindenütt van ez így, a külföldi zenészképzésben sok esetben a kottaolvasásra helyeznek nagy hangsúlyt a hangszeres tanulmányok mellett, az írásra kevésbé, azzal az indokkal, hogy az olvasás szerepe nélkülözhetetlen, az írásé azonban kevésbé fontos a hangszerjáték szempontjából. Ugyanakkor a zenei írásból megmutatkozik, hogy az azt gyakorló személy hogyan gondolkodik a zenéről, zenei folyamatokról, struktúrákról, azaz milyen mélyen ismeri és érti azokat. A lejegyzés ily módon tudatosabbá teszi a zenéről alkotott fogalmainkat, ismereteinket és ez visszahat az egyéb zenei képességekre is, például az elméleti jelenségek elmélyítésére vagy még inkább a kottaolvasásra.³⁵

A zenei írás hazánkban tehát már a zeneiskolától fontos része a szolfézsórának. Lényege, hogy a tanuló amellet, hogy hallja, értse is az elhangzó zenei idézetet, fel tudja azt dolgozni hallás után. Jó esetben zeneiskolai tanulmányaik végére a gyerekek már képesek rendezetten és analízáló módon lejegyezni népdalokat, klasszikus periódusokat. Sajnos azonban ez egyre kevésbé van így. A szakgimnáziumi csoportok már tárgyalt vegyes mivolta miatt ebben is közös nevezőre kell jutnunk a kezdeti időszakban.

A dallamdiktálás számos zenei képesség fejlesztését célozza meg a zeneiskolában:

1. belső hallás
2. zenei emlékezet
3. koncentráció
4. értő zenehallgatás
5. formaérvék
6. stílusérvék³⁶

Ezeket a képességeket a szakgimnáziumban egyre inkább kiegészíti a funkcióérvék és a harmonikus hallás képességének fejlesztése, majd a modulációs folyamatok hallás utáni követése. Ennek érdekében a klasszikus zenei idézetek a középiskolai évek alatt is folyamatosan velünk maradnak és a szélső szólamokat lassanként megtöltjük hangnemi, harmóniai szempontból történő értelmezéssel. A klasszikus zenei egységeken kívül igen sokféle dallamírás feladatot alkalmazhatunk a szakgimnáziumi évek során.

³⁵ Turmezeyné Heller Erika-Balogh László: *Zenei tehetség gondozás és képességfejlesztés*. Kocka Kör Tehetség gondozó Kulturális Egyesület Debrecen, 2009. 223–24. o.

³⁶ Papp Károlyné – Spiegel Marianna: Alapfokú szolfézsztanítás a gyakorlatban 271.

7.1. Feladatok évfolyamokra ajánlva

Ebben a fejezetben a különböző évfolyamokra vonatkozó, a korábban megfogalmazott tananyaghoz illeszkedő javaslatokat olvashatunk. A feladatokat a csoport képességei alapján variálhatjuk:

1. év:

- klasszikus zenei egységek – periódusok (eleinte tipikus, korrespondenciát tartalmazó, később egyre inkább eltérő példák) és mondatok funkciós, majd harmóniai elemzéssel
- népdalok – kezdetben inkább új stílusú, giusto, visszatérő szerkezetű dallamok
- könnyű háromszólamú, homofon zenei részletek a reneszánsz kórusirodalomból

2. év:

- hosszabb, bonyolultabb klasszikus zenei egységek: bővített, moduláló periódusok, zenei mondatok hangnemi, harmóniai elemzéssel
- nehezebb sorszerkezetű, új stílusú, majd régi, egyre inkább díszített népdalok
- egyszólamú, nehezebb dallam- és ritmikai fordulatokat tartalmazó barokk idézetek
- egyszerűbb kétszólamú barokk dallamok
- korálok
- könnyebb reneszánsz, barokk imitációk
- fúgaindítások
- modern egyszólamú dallamrészletek

3. év:

- korai romantikus zenei idézetek komplex elemzéssel
- összhangzattanpélda lejegyzése
- bonyolultabb fúgaindítások
- könnyebb, egyszólamú modern dallamok

4. év:

- modern, egy-, esetleg kétszólamú dallamok
- nehezedő fúgaindítások
- klasszikus és romantikus zenei idézetek komplex elemzéssel
- korálok

Ennek az évnek a dallamírási anyagát leginkább a felvételi követelmények határozzák meg.

5. év:

Az eddigi típusfeladatok további gyakorlása.

7.2. A dallamírás kiválasztása, helye az óra menetében

Mint ahogyan a fenti felsorolásból is kitűnik, a dallamírásnak szervesen kell kapcsolódnia az éppen tárgyalt zenetörténeti korszakhoz, annak stílusjegyeit ily módon is gyakoroltatva. Az a legszerencsésebb, ha a zenei idézet az általunk tananyagként választott zenemű (szimfónia, oratorikus

mű, kórusmű stb.) részlete, ezáltal komplexebbé, izgalmasabbá tehetjük a dallamírás folyamatát az adott zenei alkotás kontextusában való elhelyezéssel, zenehallgatással.

A dallamírásnak – mint már említettük az óra dinamikájának tárgyalása során – pihentebb fázisban kell történnie, legjobb az óra első harmadában lebonyolítani, mert összetett, nagy koncentrációt igénylő feladatról van szó. Előtte mindenképpen érdemes előkészítő gyakorlatokat alkalmazni a zenei anyag nehézségeire koncentrálni (lásd: *Készségfejlesztés* fejezet).

A diktálás általában zongorán vagy tanári éneklés alapján történik, de próbálkozhatunk könyvebb zenei idézetek hangfelvételtől való lejegyzésével is, hiszen a hosszú távú cél többek között az, hogy a leendő muzsikusként képes legyen majd komplex zenei anyagok feldolgozására.

7.3. Technikai kivitelezés

A dallamírás technikai kivitelezését illetően számos írást olvashatunk³⁷ és a zeneiskolai metódus teljesen jól alkalmazható középfokon is, természetesen nehezebb feladatok alkalmazásával.

A dallamírás-készség (és egyáltalán a zenei képességek) egyik alapvető szegmense a jó memória, így fontos ennek a készségnek a fejlesztése. Ennek érdekében a memoriter jellegű zenei írásokat érdemes rendszeresen alkalmaznunk. Kezdjük rövid egységek – egy kisebb téma, periódusrészlet – memorizálásával, akár az óra elején. (Ez lehet az aznapi tananyag részlete, így később összeépíthetjük azzal.)

Az elhangzások között közösen megfigyeléseket teszünk a zenei részlet sajátosságaira vonatkozóan. Különösen segítők a formára, dallami jellegzetességekre (pl. skálákra, szekvenciára), hangterjedelemre, alterációkra vonatkozó észrevételek. A megfelelő számú elhangzást követően kérhetjük, hogy egy bátrabb, jobb képességű diák mutassa be először a dallamot szolmizálva vagy alkalmi hangzóval (lalázva). Éneklését ne szolmizációs kézjelekkel, csak a dallam irányát követő, térben elhelyezett kézmozdulatokkal segítsük. A részletet közösen is elénekeljük, majd hangnévvel is megszólaltatjuk, csak ezt követően írják le azt a gyerekek.

A folyó írás nehéz és sokak számára eleinte ijesztő, kudarcot generáló feladat, ezért sok segítség és irányított lebonyolítás szükséges ennek során. Az első bemutatás alatt a tanulók ne írjanak! Tegyük fel előre néhány (2-3) kérdést, mellyel figyelmüket a hangnemre, ütemmutatóra, ütemszámra, formai sajátosságokra irányítjuk. Ha kell, ezek megfigyelésének érdekében akár újra mutassuk be a részletet. A bemutatás karakter és tempó szempontjából legyen hiteles.

Ha megbeszéltük az alapvető kérdéseket, diktáljuk a zenei idézetet egyenletes tempóban, mindig a lehető legmuzikálisabb módon, hiszen azzal is fejlesztjük a gyerekek stílusérzékét, előadási készségét.

A diktálások közötti szünetben legyen csend és koncentráció, hogy a remélhetőleg egyre jobb zenei memóriával rendelkező tanulók aktívan ki tudják használni ezeket a perceket. Emellett tegyük fel segítő kérdéseket, melyeket közösen megbeszélhetünk (pl. további formára vonatkozó kérdések, bonyolultabb ritmikai elemek, módosított hangok, ambitus, zárlati funkciók, alterált akkordok).

³⁷ Szőnyi: *Zenei írás-olvasás módszertana*, Papp Károlyné – Spiegel Marianna: *Alapfokú szolféztanítás a gyakorlatban*, Kodály-írások

A táblaképpel is segíthetjük a gyerekeket: hasznos az előre megbeszélte ütemszám, amit rögtön felvázolhatunk, és segítő elemeket jegyezhetünk fel a megfelelő ütemekbe, melyeket előzőleg közösen megtárgyaltunk. Hasznos egyszer-kétszer egyénileg is támogatni a dallamírókat, körbejárni, eldúdolni nekik egy-egy nehezebb dallamfordulatot, rávezetni őket olyan melodikus, harmonikus vagy ritmikai fordulatokra, melyek miatt esetleg elakadtak.

A dallamdiktálások végeztével természetesen az ellenőrzés következik (táblára kerül az eredeti dallam, vagy kikeresik a tankönyvből, esetleg később megkapják fotón a virtuális csoportban), melynek végeztével minden tanuló füzetébe kerüljön bele a diktált zenei anyag kottaképe. A hangnemi, harmóniai, formai elemzést közösen beszéljük meg, a megbeszélés során is hangoztatva az éppen elemzett akkordokat, ezzel is segítve azok hangzasképének, sajátosságainak elmélyítését.

7.4. Alternatív módszerek

A dallamírás, amint már említettem, bonyolult, sok képesség együttes meglétét igénylő feladat, a gyerekekben igen sok a frusztráció ezzel kapcsolatban. Ezért feladatunk minél több módon segíteni, feloldani őket ennek során. Ennek érdekében számos gyakorlatot alkalmazhatunk (lásd *Készségfejlesztés* fejezet), illetve igyekezzünk minél többféle dallamdiktálási metódussal segíteni fejlődésüket.

Ehhez nagyszerű utat kínál Bántainé Sipos Éva az erről írt tanulmányában, melynek címe: *A jó muzikus látja, amit hall és hallja, amit lát.*³⁸

A módszertani írásban a szerző három alapképesség szükségességét jelöli meg az általa ismertett tíz módszer kivitelezéséhez:

- megfigyelőképesség
- memória
- íráskészség

Bántainé a fentebb említett képességek mellett tehát a dallamírás technikai kivitelezését, azaz a kottairás fejlesztését is igen fontosnak tartja. Ezért módszerek mellett fontos – a gyerekek hozzáállását és az írástechnika fejlődését segítő – gyakorlati tanácsokkal is szolgál.

Az egyik legfontosabb elve az, hogy a dallamírás végeztével legyen ott a tanuló füzetében az elhangzott zenei részlet kottaképe, akkor is, ha nem tudta azt önállóan reprodukálni. Amennyiben igénybe veszi pl. a mellette ülő segítségét, akkor azt ne titokban tegye, hanem vállalja a másolás tényét. Vagyis a gyerekek segíthetik egymást a feladat során, a lényeg, hogy a későbbiekben a tanuló ne szembesüljön a saját kudarcával, ha az üres vagy csak részben kitöltött kottasorokra tekint.

Az egymást segítség mellett Bántainé Sipos Éva otthoni tréninget is ajánl az íráskészség fejlesztéséhez, valamint hasznosnak találja, ha a már korábban lejegyzett zenei idézetet a következő

³⁸ Bántainé Sipos Éva: *A jó muzikus látja, amit hall, és hallja, amit lát.* Budapest: Fővárosi Pedagógiai Intézet, 1998.

órán is leíratjuk a gyerekekkel. Mindezek mellett a tíz dallamdiktálási módszert érdemes tanulmányozni és alkalmazni a szakgimnáziumi órákon.

7.5. A dallamírás értékelése

A dallamdiktálási feladatokat a hétköznapi órák során ne osztályozzuk, hanem inkább honoráljuk az elért eredményeket, részeredményeket szóban, érdemjeggyel vagy akár jelzés értékű, apró jutalmakkal a gyerekek füzetébe. Igyekezzünk a pozitívumokat kiemelni és minden alkalommal biztatni a tanulókat, ezzel növelve önbizalmukat és serkentve motivációjukat a további feladatokhoz.

A fentiek mellett természetesen fontos időről-időre vizsgaszituációt teremtenünk, azaz dolgozatot íratnunk, hiszen a felvételin tétje lesz a dallamírásos feladatoknak. Ez esetben számottevő segítség nélkül, önállóan dolgoznak a tanulók, önmaguk és a tanár számára képet alkotva az aktuális dallamírásai készségükről. A dolgozatot szóban, írásban és érdemjeggyel is érdemes értékelnünk.

8. Lapról olvasás

A lapról olvasás a dallamíráshoz hasonlóan komplex, számos zenei készség meglétét igénylő tevékenység. A kottaolvasásban már jártas zenészek – a szövegolvasáshoz hasonlóan – az előzetes tudásuk alapján megfigyelt egységeként, azaz az információkat tömbösítve, és nem hangonként olvassák az új zenei anyagot. Észreveszik és értelmezik a hangzatokat, skálameneteket és más zenei jelenségeket.³⁹ Diákjainkat ebbe az irányba kell terelgetnünk a zenei olvasás során, óráról-órára fáradhatatlanul és következetesen alkalmazva, segítve az értelmező módszerű blattolást.

A lapról olvasási feladatnak szerves részét kell képeznie a szakgimnáziumi szolfézsszóráknak, hiszen a felvételin ez is elvárt készség (valamint a háromévente megrendezett szakközépiskolai országos szolfézsverseny egyik fő gyakorlata is). Leginkább azonban azért fontos, mert a tanulóknak szüksége lesz zenei pályája során erre a képességre hangszerjátékosként, magánénekesként, zenekarban, kórusban, azaz a zenei tevékenysége nagy részében.

A lapról olvasás kiválasztásához, előkészítéséhez és lebonyolításához nagyszerű leírást kapunk Papp Károlyné és Spiegel Marianna könyvében, itt csak a legfontosabb elemeket emelem ki.⁴⁰

Akár csoportos, akár egyéni a blattolás, fontos az előkészítő fázis; az átnézés során az alapinformációk közös áttekintése (kulcs, előjegyzés, metrum, formai, dallami következetességek, nehezebb hangközugrások, alterációk, zenei előírások...). Szakgimnáziumban is jó, ha a lapról olvasásra feladott részlet nem tartalmaz új zenei elemet és a tanuló azonnal globálisan képes átlátni a kívánt részletet. A középfokú szolfézsszórán az átnézés leginkább egyénileg és nem közös, vezetett belső hallású énekléssel történik és a csoportos megszólaltatást egyre inkább fel kell váltania az egyéni lapról olvasásnak. A megfelelő fejlődést követően pedig előtérbe kerülhet többszólamú ismeretlen zenei anyagok első látásra történő kamaraéneklése, majd akár ének-zongorás megszólaltatása. Az éneklés előtt ne csak kezdőhangot, hanem tonalitást is érzékeltessünk a gyerekekkel és alkalmazzuk a mérőzést a megszólaltatás során.

Igen fontos e műfajban is az igényes, kifejező éneklés már az első megszólaltatás alkalmával. Az első elhangzást követően énekeljük közösen is a szemelvényt, előtte megbeszélve a javítanivalókat és a még jobb zenei kifejezés lehetséges eszközeit.

³⁹ Turmezeiné Heller Erika-Balogh László: *Zenei tehetséggondozás és képességfejlesztés*. Kocka Kör Tehetséggondozó Kulturális Egyesület Debrecen, 2009. 231–232. o.

⁴⁰ Papp Károlyné – Spiegel Marianna: *Alapfokú szolfézstanítás a gyakorlatban* 282–287. o.

8.1. Új típusú lapról olvasási feladatok a szakközépiskolában

8.1.1. 20–21. századi atonális dallamok

Szolfézsórai alkalmazásuk sok előkészítést igényel hosszú és rövid távon egyaránt. A relatív szolmizáción alapuló szolfézsoktatásnak számos előnye van, azonban a modern dallamok éneklése során a szolmizációnak nem feltétlenül vesszük hasznát, esetleg a dallamok részleteiben, más-más hangnem szerint alkalmazható. Az atonális dallamok esetében – ha a tanuló nem abszolút hallású – a legcélravezetőbb a hangközök biztos intonálásának gyakorlása, emellett az ismétlődő hangok megjegyzése, esetleg nagyobb ugrások megvalósításánál a több dallami síkon történő gondolkodás, valamint az enharmonikus átértelmezés gyorsítása.

Minél korábban érdemes elkezdni gyakorlatokat végezni a fent említett készségek fejlesztése céljából, (lásd *Készségfejlesztés* fejezet), illetve a modern dallamok feldolgozása előtt közvetlenül az óra elején készítsük elő az adott zenei idézet nehéz fordulatait, hangközeit.

Modern dallamokat tartalmazó példatár Lars Edlund: *Modus Novus* című gyűjteménye, amely igen következetes felépítésű, főként a hangközök módszeres gyakoroltatását megcélzó – a szerző dallamait és más modern szerzők (köztük pl. Bartók Béla) zenei szemelvényeit tartalmazó – kötet.

A *Romisuli* kiadványok 5. kötete is a tonalitástól való elszakadást célozza meg romantikus, századfordulós, majd 20. századi idézetek felsorakoztatásával.

Modern dallamot már kevés helyen íratnak/énekeltetnek az egyetemi felvételi vizsgák alkalmával, főként szolfézs főtárgyasok kapják ezt a feladatot. Mégis azt gondolom, hogy szükséges a gyakorlásuk a középiskolai szolfézsórákon, mert a tanulók újfajta zenei gondolkodást sajátíthatnak el e feladatok végzése közben, valamint a hangszeres tanulmányaik során is gyakran találkoznak modern zeneművekkel. A kortárs hangszeres darabok megértését, önálló feldolgozását támogatjuk azzal, hogy lehetőséget biztosítunk óráinkon az atonális dallamok megismerésére, elemzésére.

8.1.2. Énekes lapról olvasás több szólamban

Ha a szolfézs csoport megfelelő fejlettségi szinten áll, alkalmazhatjuk a kamaraének típusú lapról olvasást. (Ha következetesen és sokat énekelünk, általában a 3. osztályra elérjük ezt a szintet.) Kétszólamú zenei anyagokkal kezdjük, melyek szólamai jól szolmizálhatók, modulációt nem tartalmaznak (ha mégis, akkor alaposan beszéljük át a megoldását). Egyéni átnézést kérjünk, de a nehezebb helyeket beszéljük át, esetleg készítsük elő a készségfejlesztő feladatok során.

Ösztönözzük a gyerekeket arra, hogy próbálják a maguk szólama mellett a többiekét is követni, azaz amennyire lehetséges, lássák át, hallgassák a zenei anyagot partitúraszerűen. Lassú, de énekelhető tempóban szólaltassuk meg a részletet és próbáljuk végigénekelni akkor is, ha hibákat észlelünk menet közben. Itt nagyon fontos a tanári aktivitás és szólamismeret, bármikor besegíthetünk a szólamokba egy-egy hibás ugrásnál, ritmusnál, hogy ne szakadjon meg a zenei folyamat.

Az elhangzást követően először is fókuszáljunk a pozitívan megvalósult dolgokra, hogy a sikerélményt és az önbizalmat erősítsük, ezután beszéljük meg a problémás helyeket és a zenei megvalósítást segítő eszközöket, majd, ha az a célunk, dolgozzuk ki a művet.

A biztos kétszólamú lapról olvasást követően kitérhetünk három- esetleg négyszólamú művekre is. Eleinte szerencsésebb homofon szerkesztésű részleteket választani, melyeknek segítségképp

a harmóniai vázát is áttekinthetjük éneklés előtt – például egy harmóniamenet lejegyzésével, értelmezésével – hogy a hangzasképet érthetővé is tegyük. Az eljárás itt is hasonló, mint ahogyan fentebb láthattuk, azzal a különbséggel, hogy a lapról olvasás folyamata még intenzívebb figyelmet kíván meg a tanártól a növekvő szólamszám miatt.

Polifonikus szerkesztésű zenei részletek esetében érdemes nem túl bonyolult dallamú és ritmikájú kánonokkal, imitációkkal kezdeni, ez esetben is rögtön több szólamban megszólaltatva a leírt anyagot az egyéni átnézés után. Ezt követhetik a kétszólamú reneszánsz vagy Kodály gyakorlatok, majd a többszólamú idézetek.

8.1.3. Ének-zongorás blattolás

Igen nehéz és sok képesség együttes birtoklását megkívánó feladat, leginkább a szolfézs-zeneelmélet főszakosoknak, karvezetés felvételre készülő tanulóknak ajánlható.

A gyakorlat elvégzése során az eddigiek szerint járunk el, itt azonban még inkább nélkülözhetetlen, hogy mindkét (három, négy) szólamot átlássa a tanuló. Ennek érdekében hosszabb az átnézési idő, a dallami nehézségeket, bonyolultabb ritmikai illeszkedéseket készítsük elő, beszéljük meg. Polifonikus részletet inkább csak két szólamban adjunk fel, három-, kivételes képességű gyerek esetében négyszólamúság esetén homofon szerkesztésű művekkel foglalkozzunk. A kottasorok száma sem mindegy, könnyebb eleinte a négyszólamú anyagot kétsoros lejegyzésben olvasni.

8.1.4. Összhangzattanhoz kapcsolódó lapról olvasási feladatok

A harmóniatan elsajátítása során gyakran adunk fel a tanulóknak példajátékot az általunk használt könyvekből gyakoroltatás céljából. Ennek két módja van: a foksám alapján és a számozott basszusról történő harmóniasor olvasása. A tudás ezen példák megtanulása, gyakorlása segítségével mélyíthető el. Ha azonban biztosabbá válik a tárgyalt harmóniák ismerete, akkor azok azonnali alkalmazása is elvárható. Ennek leggyakoribb módja a példajáték diktálás után („kézbediktálás”), ami eleinte lassú és a tanár részéről sok türelmet igénylő folyamat, de mindenképpen szükséges és megéri a fáradságot. Hasonló, de a halláskészséget megcélzó feladat a tanár által játszott harmóniasorozat hallás utáni elemzése.

Lapról olvasást is alkalmazhatunk: foksámozott, vagy számozott basszus példákat készíthetünk elő erre a célra a már ismert, jól begyakorolt harmóniákat felsorakoztatva. A harmóniasor lapról olvasása a szolfézs jellegű blattolásokhoz hasonlóan zajlik. A példa hangnemének megállapítása után áttekintjük a nehezebb harmóniákat, kitérünk a problémás, kivételes fűzési helyzetekre. Végiggondoljuk – el is énekelhetjük – a példa basszusát, ezt követően szót ejthetünk a kettőzésekről. Végül lassan, figyelmesen lehet játszani a sorozatot tanári segítséggel, a szükséges javításokkal.

Lapról olvasáshoz ajánlott gyűjtemények:

- Johann Sebastian Bach: *Négyszólamú korálfeldolgozások* (szerk. Sulyok Imre)
- Kodály Zoltán énekes gyakorlatai
- Orlandus Lassus: *24 kétszólamú motetta*

- Legányné Hegyi Erzsébet: Bach példatár I-II. (a kötetek végén található számozott basszusos példák is)
- Molnár Antal: *Klasszikus kánonok*
- Németh-Nógrádi-Puster: *Szolfézs antológia*
- Simonné Sármási Ágnes – Szigetiné Horváth Zsuzsanna: *Zenei készségfejlesztő feladatgyűjtemény 1-5.*
- Szőnyi Erzsébet: *A zenei írás-olvasás módszertana* kötetek
- Tegzes György: *Hétfokú olvasógyakorlatok I-II.* (kevésbé felkészült, fejlesztendő tanulók esetén, felzárkóztatáshoz)
- *Ezer év kórusa/Öt évszázad kórusa* gyűjtemények
- Lars Edlund: *Modus Novus*
- Lars Edlund: *Modus Vetus*

Az utoljára említett kötet talán nem annyira ismert, mint a modern zene gyakorlását segítő *Modus Novus*. Ugyanakkor hasonló következetességgel felépített gyűjtemény, melyben rengeteg komolyzenei idézetet találunk. A leckékben különböző skálák elsajátításához ajánlott dallamokat dolgozhatunk fel a tritontól kezdve a dúr és moll hangsorig, de találkozunk a pentatóniával, bő szekundos skálákkal, hármashangzatokkal, majd a domináns szeptim és nónakkord, illetve más típusú négyeshangzatok horizontális megjelenéseit figyelhetjük meg. A feladatok különböző nehézségűek, többségében egyszólamúak, de vannak komplex zenei idézetek is. Találhatunk a gyűjteményben ritmusgyakorlatokat (egy tonális dallam, vagy reihe ritmizálása többféle metrumban, más-más ritmikával), számozottbasszus-példákat és recitativorészleteket, valamint mindenhez magyarázatot, ajánlott módszereket kapcsol a szerző.

9. Kamaraének, kamarazene

A kamaraéneklés a szakgimnáziumi szolfézsórák igen fontos és különleges része, ezen a ponton adódik leginkább lehetőség az együttes zenei kifejezésre, a csoport kohéziójának fejlesztésére, egymásra figyelésre és a csoportos hangképzésre.

A közös éneklés anyagának kiválasztásához elsősorban a csoport adottságait kell figyelembe vennünk, illetve a tanult zenetörténeti korszakhoz érdemes kapcsolódnunk, hiszen a gyerekek így a zenei gyakorlat során is megtapasztalhatják annak stílusjegyeit, előadási jellegzetességeit, elmélyíthetik kapcsolatukat a korszak műveivel.

A kamaraének órai alkalmazásához – hasonlóan más feladatokhoz – a tanár számos képességére szükség van. Elengedhetetlenek a karvezetői képességek, valamint a jó intonációs készség és a művek biztos tudása. Ahhoz, hogy a szolfézs feladatból igazi közös muzsikálás váljon, a tanárnak stílushű zenei instrukciókat kell adnia, mindemellett segítenie kell a megfelelő hangképzés és a minél egységesebb hangzás kialakításában.

9.1. A többszólamú éneklés bevezetése és alkalmazása a szakgimnáziumban

Kezdetben a kamaraéneklés problémákat okozhat a szakgimnáziumi szolfézsórákon, hiszen sok esetben a tanulók egy része még sosem énekelt több szólamban, nem járt énekkarba, megzavarja a másik szólam/szólamok hangzása. Mások viszont aktív kórusmúltnal is rendelkezhetnek. Nehezíti a közös éneklést a tanulók természetes életkori sajátossága, a mutálás is, mely főként a fiúk számára okoz komoly nehézségeket fizikálisan és akár lelki szempontból. Ezen okok miatt érdemes ezt a feladattípust is módszeresen bevezetni, következetesen felépíteni.

Eleinte énekeljünk sokat egy szólamban, erre kiválóan felhasználhatók a népdalok, melyekkel más szempontból is foglalkozunk az órákon. A biztos unisono éneklést követheti az egyszerűbb kétszólamúság. A zeneiskolai szolfézsórákon szerencsésebb esetben alaposan előkészítették és gyakoroltatták a két szólamban történő közös éneklést – hangközláncok, bicíniumok megszólaltatásával, de a fent említett okok miatt a szakgimnáziumban is foglalkozunk ezzel! Hangoztassuk a lejegyzett klasszikus idézetet, melynek funkciós basszusát a fiúk már képesek megszólaltatni, énekeljük el a lejegyzett hangköz-, esetleg harmóniamenetet türelmesen, tisztítva az intonációt, de e célból alkalmazhatók Kodály: *Énekeljünk tisztán* karénekgyakorlatai is. Elővehetjük a zeneszerző *Bicinia Hungarica* köteteit is, valamint a *66 kétszólamú énekgyakorlat* is alkalmas a kezdeti szolmizációs többszólamú énekléshez. Az órán elsajátított részleteket feladhatjuk páros éneklésre vagy ének-zongorás házi feladatnak, így a diákok az órán kívül is fejleszthetik e képességeiket.

A több szólamban történő éneklés tudatos kialakításához érdemes eleinte könnyebb kánonokkal is foglalkozni vagy kánonban énekelhető dalokat hangoztatni. Nagyszerű gyűjtemény a *Klasszikus kánonok*, melyben a megfelelő stíluskorszakhoz kapcsolható kompozíciókat találunk. Bár sajnos szöveg nélküliek a dallamok, az interneten hamar utána lehet járni a kiválasztott darab szöveges változatának, vagy használhatunk külföldi kiadású kánonköteteket, melyekben szerepel az eredeti textus.

A szakgimnáziumi szolfézscsoportok nemek szerinti megoszlása többnyire vegyes, így a három- vagy szerencsés szituációban többszólamú éneklés során rugalmasan kell alkalmazkodnunk a csoport összetételéhez. Legtöbb esetben az egy férfi és két női szólam alkalmazható, szerencsére ehhez sok zeneművet találhatunk (Pl. Mozart noktürnök, reneszánsz művek az *Ezer év kórusa* vagy az *Öt évszázad kórusa* kötetekből, de az internetes kottamegosztó felületeken a szólamok meghatározásával szűrhetjük a megfelelő műveket, természetesen ellenőrizve a letöltött kotta hitelességét).

Ha négy- vagy több szólamból álló művek kerülnének a repertoárra, az is megvalósítható, akár a tanár részvételével. Ehhez jó ötlet Bach koráljait feldolgozni, mely folyamat a dallamírással és harmóniai elemzéssel is összeköthető, és a művek homofon szerkesztésmódja miatt könnyebb a megszólaltatás. Ezeket is gyakorolják a diákok otthon ének-zongorás változatban, a gyengébben zongorázó-éneklő tanulók akár párban is előadhatják.

9.2. Hangszeres közreműködés

Csoportjaink legtöbb tanulója hangszeres főtárgyra jár. Sok szempontból motiváló lehet, ha a feldolgozott kórusművekbe hangszereket is bevonunk. Történhet ez átirat formájában, vagyis az egyes szólamokat erősíthetjük az arra alkalmas hangszerekkel (hegedű, gordonka, fafúvósok). Ugyanakkor választhatunk olyan műveket is, melyekben eleve szerepelnek hangszeres szólamok. Élmenyadó lehet ezek megszólaltatása az órán, de ha olyan minőségű a produkció, akár osztályhangversenyen, szerenádként vagy kamararéneklés versenyen is előadhatja a csoport.

Kamararénekléshez ajánlott kötetek

A kamararéneklés az 5. évfolyam végén a szakmai vizsga részét is képezi, melyen már elvárt a biztos, tiszta éneklés, szólamtudás. A különböző stíluskorszakokhoz igazodó vizsgatételek kiválasztásához az alábbi kötetek ajánlottak:

- Molnár Antal: *Klasszikus kánonok*
- *Schola Cantorum* kötetek (szerkesztette: Fodor Ákos)
- Simonné Sármási Ágnes – Szigetiné Horváth Zsuzsanna: *Zenei készségfejlesztő feladatgyűjtemény 3. kötet*
- Bartók Béla: *Gyermek- és nőikarok*

További gyűjtemények:

- Johann Sebastian Bach: *Négyszólamú korálfeldolgozások* (szerk. Sulyok Imre)
- Bárdos Lajos kórusgyűjteményei, köztük a *Musica sacra* sorozatok
- Bárdos Lajos: *Hetven kánon*
- Joseph Haydn: *Világi kánonok*
- Kodály Zoltán kóruskötetei
- *Kóruskönyv egy- és vegyeskarra*. Szerk.: Mindszenty Zsuzsánna
- Orlandus Lassus: *24 kétszólamú motetta*
- *Öt évszázad kórusa* (szerk. Forrai Miklós)
- *Ezer év kórusa* (szerk. Forrai Miklós)

A nyomtatott kiadványok mellett egyre népszerűbbek az internetes kottamegosztó felületek, ahol könnyedén szűrhetünk a kívánt szólamszámra, hangfajokra, korstílusra.

10. Új harmóniai elem tanítása

Az új harmóniai elem megismertetésének több fázisa van:

- a) Előkészítés
- b) Bemutatás
- c) Kiemelés és tudatosítás
- d) Összhangzattani példában történő elhelyezés, fűzési szabályok rögzítése
- e) Gyakoroltatás

a) Előkészítés

Az új harmónia vagy akkordcsalád tanításához hosszú és rövid távú előkészítés is szükséges lehet. A rákészülés történhet akár az előzőleg tanult elem gyakoroltatása idején is, több tanórán keresztül; időtartamát az új elem nehézségi foka és az adott csoport zenei képességei határozzák meg.

Az előkészítő fázisban fűzéstől függetlenül, önálló mivoltában gyakoroltatjuk a bevezetni kívánt harmónia/harmóniák szerkezetét, színezetét, oldási törvényszerűségeit, transzpozícióit. Alkalmazhatunk erre készségfejlesztő feladatokat (hangzatgyakorlatok) énekes formában szolmizálva vagy hangnevekkel, illetve elméleti ismereteket fejlesztő tréninget.

A tanítás napján is szükséges és hasznos rávezető gyakorlatokat alkalmazni, melyek során előrevetítjük az adott akkord sajátosságait (pl. alteráció, színezet).

b) Bemutatás

Ha elérkezett az új akkord bevezetésének ideje, akkor többnyire a zenei közegében érdemes azt bemutatni. A zeneelmélet tankönyvek többségében pontosan e célra gyűjtött példákat találhatunk⁴¹, de természetesen érdemes bővíteni repertoárunkat a magunk által gyűjtött zenei részletekkel. A legmegfelelőbb példákban jól exponált helyen szerepel az első ízben bemutatott harmónia, és szerencsés, ha a karakterisztikumja (például a nápolyi alteráció vagy a mollbeli hang) jól hallható szólamban szerepel.

A zenei idézet ne legyen túl hosszú, de érdemes legalább egy periódusnyi szakaszt választani, főként, ha dallamírási feladatként is felhasználjuk azt. Mindenesetre akár énekes, akár írásos a feladat, a figyelmet mielőbb irányítsuk az új harmóniára, és különféle szempontok alapján járjuk körbe a jellegzetességeit hallás után vagy a kottaképet vizsgálva.

Alterált akkordok esetén nagyon fontos lehet az első hallásélmény a rögzülés folyamatában. Az új, váratlan hangzások elérése érdekében játszhatjuk a zenei idézetet először „meghamisítva”,

⁴¹ Frank, Ligeti, Győrffy könyv (lásd a *Zeneelmélet tankönyvek* fejezetben).

diatonikusan, majd a második alkalommal az alterációt is használva. Ezzel kiélesíthetjük a különbséget például egy diatonikus és mollbeli IV. fok között, amit a gyerekekkel is jellemeztethetünk. A hangulati, karaktert jellemző meghatározások egyébként is igen fontosak és hasznosak a színezett harmóniak esetében, segítik azok rögzülését.

A hamisítást kiválthatjuk olyan zenei idézetek – például periódusok – felkutatásával, melyekben az első rész diatonikus harmonizációval rendelkezik, a korrespondencia során azonban már alterációkat is alkalmaz a zeneszerző.

c) Kiemelés és tudatosítás

Ha megfigyeltük az exponált harmóniai elem jellegzetességeit, akkor kiemeljük a környezetéből, azaz felkerül a táblára, egyelőre a zenei idézet hangnemében, egyetlen violinkulcsban, szűk felrakásban, és ha van, akkor azonnal az oldásával együtt. A kottakép alá kerül a foksám, alteráció esetén az adott hangnem szerinti pontos jelöléssel, módosításokkal.⁴² Mindezt az akkord tömör, lényegre törő szóbeli jellemzése kíséri, melyet érdemes pontokba szedve, írásban is rögzíteni a füzetbe. A pontos megértést ellenőrizhetjük az akkord azonnali transzponálásával, azaz a gyerekek más hangnemekben is megnevezik, éneklük az új elemet.

d) Összhangzattanpéldában történő elhelyezés, fűzési szabályok rögzítése

A feldolgozott harmónia köré összhangzattan mintapéldát készítünk. A példa rövid, először általában az új elemet exponálja, majd a szokásos kadenciát képezzük a végén. A hallásfejlesztést ezúttal is segítve a tanárnak érdemes zongorán megszólaltatni a harmóniasort, a gyerekek pedig lejegyzik a foksámokat.

Ezt követően jó, ha egy tanuló vezeti le a kidolgozást a táblánál, miközben a többiek szóban segítik őt a kérdéseinkre válaszolva, így világossá válhatnak a meg nem értett mozzanatok és azonnal javíthatjuk, magyarázhatjuk a félreértéseket. A közös munka során rávilágíthatunk a különleges fűzési szabályokra is. Fontos, hogy ne csak elmondjuk a szabályt, hanem közösen gondolkozva a miéért is megértsék a gyerekek. A szabályt rövid mondatban jegyezzük le a füzetbe.

A megadott mintapéldát különböző helyzetekből, több hangnemben dolgozzuk ki, a végén már egyéni munkafolyamat során. Az ügyesebb tanulók megszólaltathatják zongorán. Az elkészült harmóniasort házi feladatként is adjuk fel, több hangnemben zongorázzák otthon a tanulók.

e) Gyakoroltatás

A következő órák során gyakran visszautalunk az elsajátított harmóniai elemre és minél változatosabb feladatokkal igyekszünk annak ismeretét elmélyíteni a tanulóknál.

Fontos, hogy elsősorban valódi zenei környezetben találkozzanak a harmóniai fordulatokkal, ezért minél több komolyzenei példát vigyünk az órákra. A zenei idézeteket – a teljesség igénye nélkül – a következőképpen dolgozhatjuk fel: dallamírás és hallás utáni elemzés formájában, kottaképről történő analízissel, vagy kamaraéneklés és az azt követő közös vizsgálódás útján,

⁴² Itt érdemes megjegyezni, hogy a foksámok jelölése esetében két iskola létezik:

1. A szolmizációhoz igazító (amikor minden hangnemben ugyanúgy jelöljük az alterációkat, így segítve az akkordok absztrakcióját).
2. A hangnemhez igazító, ami a basso continuo gyakorlatra alapoz, és az az ára, hogy az egyes alterált akkordoknak nincs állandó jelölése.

valamint még számtalan módon. Frank Oszkár, Győrffy István és Ligeti György tankönyveiben rengeteg további példát találhatunk ezekhez.

Az elmélyítéshez szükséges a technikai gyakorlás is: összhangzattanpéldák lejegyzése, kidolgozása, éneklése, zongorázása vagy akár komponálása során a tanulók közösen és egyénileg is továbbfejleszthetik tudásukat az adott akkordra, akkordkapcsolatra vonatkozólag.

A gyakoroltatás fázisa nem zárul le a következő harmónia tanításakor, hiszen a már megismert harmóniai elemeket a későbbiekben is megfigyeljük az elemzések során és alkalmazzuk azokat a példajáték alkalmával.

Néhány tanács:

- Szolmizáció: használjuk a hangneves megnevezés mellett az akkordok tanításakor, segítheti a gyerekeket.
- Független hallás segítése: amikor csak lehetőség nyílik rá, hangoztassuk a harmóniákat zongorán, énekeljük azokat közösen felbontva, több szólamban, hallgassuk minél többször felvételtől.
- Gondolkodni tanítsuk a gyerekeket, mindig vezessük rá őket arra, hogy mi generálja a különleges fűzési módokat, velük is mindig magyaráztassuk el az ok-okozati összefüggéseket, ne szimplán a szabályok betanulását várjuk el!

II. Zeneelmélet tankönyvek

Bár sem szolfézsból, sem zeneelméletből nincs általánosan alkalmazandó tankönyv a zeneművészeti középfokú oktatásban; a zeneelmélet tanítását segítve több magyar nyelvű kiadvány is elterjedt. A tanárnak szabad választása van ezeket illetően és a fejezetben tárgyalt összhangzattan könyvek funkcionálhatnak tanári kézikönyvként, de – mint látni fogjuk – több közülük alkalmas arra, hogy a gyerekek órán használják, otthon gyakoroljanak belőle, vagyis érdemes a szakgimnáziumi évekre megvetetni velük.

Mike Ádám kollégám a doktori disszertációjában felmérte a zeneelmélet- tanárok magyarországi tankönyvhasználati szokásait, és különféle tudományos és módszertani szempontok, valamint elemzési módszerek alapján vizsgálta ezen könyvek struktúráját és tartalmát. Ez is irányt mutatott abban, hogy mely kiadványokat ismertessem, leginkább a gyakorlati aspektusokat figyelembe véve.⁴³

II.1. A hagyomány

A harmóniák elsajátításához, tanításához hosszú ideig Keszler Lőrinc: *Összhangzattan* című könyvét használták a zenészek⁴⁴, és a fent említett felmérés alapján kiderült, hogy a régebbi irányelveken alapuló tankönyv még ma is jelen van a zeneelmélet órákon. A kiadvány igen alapos, részletesen közli a harmónia-fűzés, szólamvezetés szabályait, ezért elterjedt az a nézet, hogy Keszler könyvéből önállóan is meg lehet tanulni a klasszikus összhangzattant. Az írás nyelvezete ugyanakkor bonyolult és régies, a mai korosztály számára nehezen értelmezhető. A tankönyv pedig erősen elméleti beállítottságú, a zenei kapcsolódások hiányoznak belőle.

Mindemellett a tisztán logikai szempontok alapján épül fel, így a bécsi klasszikában tipikusnak nem számító akkordok és akkordkapcsolatok is megjelennek benne. A könyv 18 fejezeten keresztül csak a diatonikus akkordokat tárgyalja, majd a 19. leckétől hirtelen ömlesztve közli az alterált akkordtípusokat. Mindezt először csak dúr hangnemekben teszi, beleértve azokat a harmóniákat is, melyeknek természetesebb közegük a moll hangnem. Ezt pedagógiai szempontból nehéz kezelni. Ugyanakkor Keszler munkájának ma is értékes része a leckék végén, illetve a *Függelék*ben található bőséges példatár, melynek gyakorlatait érdemes felhasználni annak ellenére (vagy épp azért), hogy sokszor motorikusan gyakoroltatja be az adott harmóniákat, harmónia-fűzéseket.

⁴³ Mike Ádám: *A magyar középfokú zeneművészeti képzés története, a zenei elméleti tárgyak oktatásának gyakorlata és tankönyveinek vizsgálata*. Doktori értekezés, Debreceni Egyetem, 2025.

⁴⁴ Keszler Lőrinc: *Összhangzattan*. Zeneműkiadó Vállalat, 1953.

II.2. További tankönyvek

A Keszler könyv több évtizedes népszerűségét több új szemléletű tankönyv is megtörte a magyarországi zeneoktatásban. A felmérések alapján ezek a következők:

- Frank Oszkár: *Hangzó zeneelmélet* (1990, első változat: A funkciós zene harmónia- és formavilága, 1973)⁴⁵
- Gyórfy István – Beischer-Matyó Tamás – Keresztes Nóra: *Klasszikus összhangzattan* (2009)⁴⁶
- Gárdonyi Zsolt – Hubert Nordhoff: *Összhang és tonalitás* (2012)⁴⁷
- Legányné Hegyi Erzsébet: *Összhangzattan* (2019)⁴⁸
- Ligeti György: *A klasszikus harmóniarend* (1956, 2015) *Klasszikus összhangzattan* 1954, 2014 (Az utóbbi kiadás terjedt el hazánkban, a korábbi elérhetősége valószínűleg a szerző disszidálása miatt korlátozottá vált.)⁴⁹

Ahogy a fentiekből látható, a régebbi irányelveken alapuló Keszler írás mellett hazánkban öt tankönyv van ma használatban, melyek közül a kérdőíves és fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálat szerint Frank és Gyórfy könyve a legnépszerűbb. Gárdonyi, Ligeti és Hegyi kiadványaira ritkábban esik a zeneelméletet tanítók választása.⁵⁰

II.2.1. Frank és Gyórfy

Frank Oszkár és Gyórfy István könyve sok szempontból hasonlít. Mindkét munka nagy előnye, hogy a zenéből, a zenei jelenségek gyakoriságából indul ki. Ennek megfelelően rengeteg műzenei részletet találunk az egyes harmóniakról szóló leckékben, melyek igencsak megkönnyítik a tanár és diák munkáját. A zeneműrészletek sokszínű felhasználásának csak a fantáziánk szabhat határt: diktálás, kamaraének, lapról olvasás lehet a feldolgozás szolfézs része, majd elemezhetjük a részleteket közösen vagy egyénileg, hallás után vagy kottakép alapján, illetve memoriter- vagy transzpozíciós jellegű házi feladatot adhatunk fel ezekből. Frank könyvéhez CD melléklet is tartozik, ami az internetes felületek könnyű elérése előtt szintén segítette a zeneelmélet tanárok munkáját.

A leckék során sok kreatív gyakorlatra bukkanhatunk: szopránharmonizációra, kottakiegészítő feladatra, majd az új anyag feldolgozását fokszámsorok, számozott basszusos gyakorló példák zárják. Minden anyag részben találunk logikus, jól érthető és kiemelt magyarázatokat, sőt akár bevezető gyakorlatokat az adott akkordokhoz kapcsolódóan.

⁴⁵ Frank Oszkár: *Hangzó zeneelmélet*. Nemzeti Tankönyvkiadó Vállalat Budapest, 1990, 2009, 2024.

⁴⁶ Gyórfy István – Beischer-Matyó Tamás – Keresztes Nóra: *Klasszikus összhangzattan*. Rózsavölgyi és Társa Kiadó, 2009.

⁴⁷ Gárdonyi Zsolt – Hubert Nordhoff: *Összhang és tonalitás*. Rózsavölgyi és Társa Kiadó Budapest, 2012.

⁴⁸ Legányné Hegyi Erzsébet-Berziné Rozsnyai Zsuzsa: *Összhangzattan*. Zeneakadémia Budapest, 2019.

⁴⁹ Ligeti György: *A klasszikus harmóniarend*. Editio Musica Budapest, 2015. Ligeti György: *Klasszikus összhangzattan*. Editio Musica Budapest, 2014.

⁵⁰ Mike Ádám: *A magyar középfokú zeneművészeti képzés története, a zenei elméleti tárgyak oktatásának gyakorlata és tankönyveinek vizsgálata*. Doktori értekezés, Debreceni Egyetem, 2025. 138.

A könyvek első részében a szerzők tisztázzák a zeneelmélethez kapcsolódó alapfogalmakat, megismertetik (átismétlik) az alapismereteket. A harmóniák megtanításának sorrendjét azok előfordulásának gyakorisága határozza meg, a két könyvben mégsem teljesen azonos a menetrend.

Az első fázis mindkét esetben domináns-tonika kapcsolódása (azaz az autentikus alaplépés), de Győrffy azonnal hoz figurációt (4-3-as késleltetés). Ő ezt követően a plagális alaplépéssel folytatja és exponálja a szubdomináns harmóniát, míg ez Frank esetében később – majd az I⁶ megtanítása után – következik, legalábbis a korábbi kiadásban (1990). Ez a sorrend számomra kicsit logikátlan volt, a gyerekek nehezen értelmezik néhány alaphármas után egy főszext bevezetését, annak különleges kettőzései miatt. Szerencsésebb egységes formában, csoportosítva bevezetni a szextakkordokat, tapasztalataim szerint könnyebben meg tudjuk értetni ily módon a fő- és mellékszextek fűzését.

Talán ezért is változott Frank gondolatmenete: az újabb kiadású könyvben (2009) az alapkadenciát helyezi elsőként fókuszba, majd szinonim akkordokkal bővíti annak lehetőségeit.

Győrffy a diatonikus hangzatok tárgyalása után tér rá az alterációkra, de módszeresen, lelkékre bontva mutatja be azokat. Frank hasonlóan jár el, bár ő a II⁶ után annak nápolyi változatát is megismerteti, ezzel érdekes szintet hozva a kezdeti akkordok sorába.

A könyvek anyaga a klasszikus zenében előforduló harmóniákat, azok kapcsolódásait és zenében megvalósuló szerepüket mutatja be. Győrffy írása főleg az összhangzattan tanítására szorítkozik, míg Frank Oszkáré formatani ismereteket is közöl. Valamint utóbbi a klasszikában előforduló harmóniák tárgyalása után egyéb zenei jelenségekkel is foglalkozik; többek között a különleges álzáratokkal, modulációval, nónakkordokkal, valamint korálharmonizációs lehetőségeket és modulációs ismereteket is tanít.

A szerző később kiadott egy újabb kötetet a romantikus stílusjegyekről és összhangzattani jelenségekről, melyet megismertethetünk a főtárgyas tanítványainkkal az utolsó évfolyamokon. Címe: *Hangzó zeneelmélet II. – XIX. századi romantikus zene.*

Győrffy István *Klasszikus összhangzattan* című munkája mellett érdemes egy másik kiadványát is megismerni, ami sok segítséget nyújt az egyes akkordok, vagy zeneelméleti jelenségek korálokban keresztül történő tanításához. Az *Összhangzattani kalauz a Bach-korálokhoz*⁵¹ című könyv – amellett, hogy megismertet bennünket Bach korálharmonizációs stílusával, annak alapvető jellemzőivel – igen alapos leltárt is kínál ahhoz, hogy egy-egy akkordot vagy akkordfűzést ütemszámra pontosan mely korálokban találhatunk meg, vagy mely dallamban bukkanhatunk valamelyik hétfokú moduszra, esetleg annak töredékeire. Érdekes információkat olvashatunk a szövegi megjelenítésről és Győrffy irányt mutat a korálok hangnem- és harmóniatérképének felderítéséhez.

II.2.2. Ligeti

Ligeti György: *A klasszikus harmóniarend és Klasszikus összhangzattan* című könyvpárja első ízben az ötvenes években került kiadásra, majd 2014–2015-ben jelent meg újra két kötetben. Az egyik kötet a *Segédkönyv*, melyben a fontosabb szabályok magyarázatát sajtóíthatjuk el, valamint azokhoz kapcsolódó feladatokat és hallásgyakorlatokat találunk. Ligeti is az alapismeretekkel kezd

⁵¹ Győrffy István: *Összhangzattani kalauz a Bach korálokhoz*. Tárogató Bt. Budapest, 1994.

és ugyancsak kapcsol fokszámos és számozott basszusos gyakorlatokat a leckékhez. Kicsit más sorrendben, de a diatonikus akkordokat tárgyalja előbb, azután tér rá az alterációkra, a mollból kölcsönzött hangzatokkal kezdve. Az eddig ismertetett könyvekhez képest jóval több a kreativitást fejlesztő harmonizációs gyakorlat. A zeneszerző elméleti munkájának másik kötete egy példatár, amelyben elkülönítve szerepelteti a zeneelméleti jelenségekhez kapcsolódó műzenei részleteket.

Ligeti György saját véleménye, hogy könyve csupán összhangzattani segédkönyv, inkább tanári magyarázatokkal állja meg a helyét, vagyis önálló tanulásra nem ajánlja.⁵² Ezzel együtt áttekinthetősége, összegző szabályai, jól alkalmazható szolmizációs és kreatív feladatai, zongorázható, kidolgozható gyakorlatai és bőséges példatára miatt érdemes megismerni és alkalmazni a tanítás során, akár kiegészítő tananyagként.

II.2.3. Gárdonyi-Nordhoff

Gárdonyi Zsolt és Hubert Nordhoff Terray Boglárka által magyarra fordított zeneelméleti könyvét tananyaga, nyelvezete és különleges gondolatmenetei miatt inkább az egyetemi oktatásban tudjuk használni. A kiadvány igen átfogó; a klasszikus, romantikus, majd a kezdeti 20. századi zeneelméleti jelenségeket egyaránt tárgyalja. Ahogy a szerzők fogalmaznak:

„Ez a könyv az elmúlt négy évszázad különböző stílusokon átívelő harmóniavilágának tanulmányozásához nyújt megközelítési módokat. Az egyes fejezetek olyan témákat tárgyalnak, melyek a zeneelmélet-tanítás számára még részben feltáratlanok, vagy nem ebben a formában szerepelnek benne.”⁵³

II.2.4. Hegyi Erzsébet

A legfiatalabb kiadvány Legányné Hegyi Erzsébet füzete, melynek anyagát Berziné Rozsnyai Zsuzsa állította össze a szerző mintapéldái alapján és segédanyagként ajánlja a középszintű zeneelmélet tanulmányokhoz. A könyv első hat fejezetét – a zeneelméleti alapismereteket – Rozsnyai Zsuzsa írta, hogy a kezdeti összhangzattani lépések elsajátítását megkönnyítse. Ezt követően Hegyi Erzsébet mintapéldáival ismerkedhetünk meg, melyeket egy-egy akkord vagy akkordfűzés megtanulásához írt. Emellett műzenei szemelvényt is ajánl, valamint magyarázatokkal szolgál az egyes jelenségekhez.

Mint említettem – hacsak az intézmény, melyben dolgozunk nem rendelkezik másképp – szabadon választhatunk, hogy melyik tankönyvet, tankönyveket alkalmazzuk a zeneelmélet tanítás során. Fontos azonban, hogy egyetlen könyv képezze az oktatásunk gerincét, annak logikája mentén haladjunk, így nem zavarjuk össze a tanulókat. A többi kiadványt kiegészítésként, bővítésként használjuk, például a műzenei részletek, gyakorló példák miatt.

Természetesen idővel a saját metódusunk is kialakul. Lehet, hogy más úton, más sorrenddel építjük ki az akkordok elsajátításának folyamatát, de az első tanítási években hasznos és fontos a tankönyvek által nyújtott segítség, és bármelyik nagyszerű zeneelméleti szakember munkáját választjuk, jó csapáson haladunk majd.

⁵² Ligeti György: *Klasszikus összhangzattan*. Editio Musica Budapest, 2014. – Előszó

⁵³ Gárdonyi Zsolt – Hubert Nordhoff: *Összhang és tonalitás*. Rózsavölgyi és Társa Kiadó Budapest, 2012. – Előszó

12. Formatani és műfaji ismeretek

Amennyire egyértelmű egy harmóniai jelenség és annak törvényszerűségei, annyira képlékeny és sokszor vitatott terminusrendszerrel bírhatnak a formatani jelenségek. Elegendő egy elemet megvizsgálni – például a motívum fogalmát –, és máris számos megfogalmazással, értelmezéssel találjuk szembe magunkat.

Természetesen fontos, hogy következetes meghatározásokat alkalmazzunk a formatani jelenségek tanítása során. Ugyanakkor – ahogyan a harmóniatan esetében is – sarkalljuk gondolkodásra a gyerekeket az elsajátított vizsgáldási szempontok alapján.

12.1. A kezdetek

A formatan tanításának kezdetén a bécsi klasszika zeneműveiből merítsünk és komplex, és már jól ismert zenei egységet exponáljunk először, azaz kezdjük a periódussal. Ez jól átlátható, könnyen értelmezhető és a vizsgálata során kiválóan alkalmazható a formatani elemzések három alapvető szempontja: azonosság, hasonlóság, különbözőség. A másik segítő jelenség a cezúrák vizsgálata, melyekhez már szervesen kapcsolódhat a harmóniak és a zárlattípusok elemzésének szempontrendszer.

Így tehát a periódust alkotóelemeire bontjuk, analizáljuk és elnevezzük a részeket, majd a tipikus klasszikus egységet újjáépítve megismerkedünk annak fajtáival, kivételes példáival. Hasonlóan járunk el a zenei mondattal, majd, ha ezen egységek ismeretét készségi szintre emeltük, következhetnek a kisformák: kéttagú és háromtagú forma, illetve a kéttagúság ideje alatt lezajló tartalmi háromtagúság.⁵⁴

A komplexebb formák a fentiekből építkeznek, és az első évben a következőkkel érdemes megismerkedni.

- triós forma
- rondóforma típusai
- szonátaforma

⁵⁴ Más terminusok szerint visszatérési kéttagúság, vagy kétszeresen csonka háromtagúság. A 16 ütemes forma két 8 ütemes egységének első része tipikus esetben $a+a(v)$ periódus, a második tag rendszerint $b+a(v)$, azaz a 4 ütemes középrész után 4 ütemes visszatérés következik. Terjedelem szempontjából így két tagból áll, a visszatérés azonban a háromtagúságra utal.

Az első év formatanához rendelhető zeneművek lehetnek zongoraszonáták, kamaraművek, vonósnégyesek, divertimentók, szimfóniák, misetételek, főként Haydn és Mozart művészetéből merítve.

12.2. A második év

Ezen az évfolyamon – amikor leginkább a reneszánsz és barokk zenével foglalkozunk – előtérbe kerülnek a polifonikus szerkesztésű műfajok és azok formai jellegzetességei.

- a kánon és annak típusai
- az imitáció, invenció, valamint a fúga, mint műfaj, forma és szerkesztésmód

A művek alaptémáját, annak felhasználási módozatait érdemes alaposan körüljárni, hiszen a zeneszerzők technikai ötleteit vizsgálva a téma igen változatos kibontását figyelhetjük meg, valamint ez a középiskolai dallamírási feladatok egyik legfontosabb típusa.

Beszéljük meg a diákokkal a műfajok – kánon, imitáció, fugetta, fugato, fúga – sajátosságait, jelentését. Ismerjük meg a témátípusokat, jellemezzük azokat, figyeljük meg a válaszlehetőségeket, ismertessük meg a műfajhoz tartozó fogalmakat (többek között: dux-comes, codetta, stretta, augmentált-diminuált téma...)

További formák, műfajok lehetnek a második évben:

- da capo ária
- korál (BAR forma)
- concerto jellegű tételek, concertáló technikák
- oratorikus művek – mise, passió – tételtípusai, azok gyakori felépítése
- kidolgozás nélküli szonátaforma

Ajánlott zeneművek: reneszánsz kórusművek, kánonok, Johann Sebastian Bach polifonikus munkái, kantátái, miséi és passiói, Georg Friedrich Händel oratóriumai, barokk áriák, Domenico Scarlatti szonátái.

12.3. A harmadik év

A harmadik évfolyamon romantikus zeneművekkel foglalkozunk, melyekben a barokk és klasszikus formákkal, illetve azok szabálytalanaabb, újszerű megfogalmazásaival találkozhatunk. Így elsősorban azt érdemes vizsgálni, hogy mi a klasszikus merítés és mi az attól eltérő, újító vonás akár formák, akár műfajok tekintetében. Jó példák lehetnek erre például Mendelssohn oratóriumai, melyekben a bachi passiók (lásd az *Éliás* különleges építkezésű koráljait) és a händeli oratóriumok újragondolását lehet megfigyelni. Vagy Schubert miséi, melyek tételeit vizsgálva feleleveníthetjük a klasszikus formatípusokat, ám felfedezhetjük benne az újszerű hangnemi, harmóniai

kapcsolatokat, aszimmetrikus kis zenei egységeket, rendhagyó módon felépülő nagyformákat, olykor a monotematikát, archaizáló jelenségeket.

Schubert dalait és dalciklusait is vigyük be az órára hasonló célból, illetve azért, hogy a Lied típusait is megismerjék tanítványaink.

12.4. A negyedik év

Ebben az évben a romantika késői korszakának zenei világa, majd a 20. századi és kortárs művek képezik a tananyagot. Továbbra sem találkozunk gyökeresen új formákkal, inkább szerkesztés-módokat, skálákat, modern technikákat vehetünk szemügyre ezekben a művekben. Ilyen például a mixtúra és annak típusai, a modellskálák, a distancia-elv, a vetület-technika, az aranymetszés jelensége, a Reihe-szerkesztés, a népdalszerű formák alkalmazása és sok más újítás.

Foglalkozzunk Debussy zongoraműveivel, Bartók kóruskötetével, a *Mikrokozmosz* sorozattal. Ajánlott elemezni a *Concertót*, a *Cantata Profanat*, Kodály kórusműveit, a *Psalmus Hungaricus*, Debussy rövid zongoraműveit.

Amint a fejezet elején említettem, a formatani kérdésekre nem mindig konkrét a válasz, sok zeneelmélettel foglalkozó szakember van más-más véleményen egyes formai jelenségeket illetően. A gyerekeket – bár rugalmasságra és a saját ismeretek alapján történő gondolkodásra próbáljuk készíteni őket – eleinte összezavarná a sokféle elnevezés, analitikus szempont. Juttassuk tehát érvényre a saját, következetes álláspontunkat, továbbítsuk feljűk a saját meggyőződésünket úgy, hogy eközben vitassunk meg egyéb lehetőségeket is.

A formatan tanításához ajánlott irodalom:

- Bárdos Lajos: *Tíz újabb írás – A Bartók-zene stíluselemei, Kodály gyermekkarairól*
- Bartha Dénes: *Beethoven kilenc szimfóniája*
- Dobszay László: *A klasszikus periódus*
- Frank Oszkár: *Formák, műfajok a barokk és klasszikus zenében*
- Frank Oszkár: *A szonátaforma Mozart műveiben*
- Gárdonyi Zoltán: *J. S. Bach ellenpont-művészetének alapjai*
- Gárdonyi Zoltán: *Elemző formatan*
- Balogh Máté: *Példatár Gárdonyi Zoltán Elemző formatanához*
- Gárdonyi Zsolt: *J.S. Bach ellenpontművészete*
- Károly Róbert: *Zeneelmélet és zenei formatan*
- Szabó Miklós: *Bartók Béla kórusművei*

13. Zenehallgatás

A szakgimnáziumi zenetanár számára fennállhat az a szerencsés helyzet, hogy egy csoportnak vagy akár egy teljes évfolyamnak az összes elméleti tárgyat – szolfézs, zeneelmélet, zeneirodalom, (esetleg komplex elméleti fejlesztés, számozott basszus, népzene) – ő taníthatja.

A szolfézs-zeneelmélet integrációjának hasznosságáról már korábban olvashattunk, de igen kedvező lehetőségeket tartogat, ha ehhez a zenetörténet is kapcsolódik. Ebben az esetben a tanár összehangolhatja a tananyagot vagy annak bizonyos részeit, és ezzel elősegítheti a szolfézsórakon tanult elméleti, gyakorlati anyag elmélyítését, zenetörténeti kontextusba helyezését, stílusos, igényes hangzó- és képanyagokkal történő, más aspektusú, élményszerű megismertetését.

Ha más oktatja a zenetörténet tárgyat, akkor érdemes a kollégával összedolgozni – azaz a tananyag, a feldolgozni kívánt művek tekintetében egyeztetni – de emellett mindenképp szükséges és jó a szolfézs-zeneelmélet órák menetébe is beilleszteni a zenehallgatást.

Értelemszerűen a gyakorlatban feldolgozott zenemű, vagy annak a feldolgozása lesz a hallgató anyag – például egy leírt népdal műzenei adaptációja, egy téma más zeneszerző művében történő felbukkanása. Ezen kívül más, tematikailag odaillő – pl. az új harmóniát, formai elemet tartalmazó – zeneműrészlettel, -részletekkel is megismertethetjük a diákokat.

Az zenei anyag feldolgozását többféleképpen bonyolíthatjuk le:

- a) Először a zenei részletet mutatjuk be, majd a megfigyelések után abból bontjuk ki a szolfézs, vagy elméleti típusú feladatokat.
- b) A zenemű részleteivel ismerkedünk meg először, például diktandó, lapról olvasás, kamararének formájában, akár több órán keresztül, majd a részletek ismeretében hallgatjuk a – diákok számára immár könnyebben felfogható, átlátható – tételt.

Az utóbbi metódust – melyet magam is szívesebben alkalmazok – korábban már kifejtettem a kezdeti évfolyamról szóló fejezetben, bemutatva annak előnyeit, fejlesztő hatásait.

14. Egyéni gyakorlás, önfejlesztés, házi feladatok, számonkérés

A középfokú zenei képzés szolfézs-zeneelmélet órái a hangszeres tanulmányokat támogatják, valamint felkészítenek az egyetemi felvételre. A diákoktól a képzés során sokkal nagyobb önállóságot várhatunk el, mint a zeneiskolában, és a folyamatos, kiegyensúlyozott fejlődéshez szükséges az órán kívüli tréning, azaz az önálló gyakorlás. Ehhez elengedhetetlen a tanár iránymutatása, aki rendszeresen házi feladatokat ad ki az órán elvégzett anyagokat támogatva, majd következetesen ki is kérdezi azokat. Közismereti órákon az otthoni munkára kijelölt anyag általában mindenkinek ugyanaz, ám az általunk tanított készségfejlesztő tárgyak esetében itt is hangsúlyos lehet a differenciált feladatvégzés. A pálya iránt elkötelezett, motivált gyermek esetében vagy a felvételt megelőző időszakban pedig az is előfordulhat, hogy a tanuló gyorsabb ütemben szeretne fejlődni, ezért szorgalmi feladatokkal láthatjuk el őt.

14.1. A házi feladat anyaga, mennyisége, gyakorisága

Lehetőség szerint óráról-órára készüljenek a gyerekek, ennek érdekében minden órán adjunk valamilyen házi feladatot. A kiszabott feladatok mennyisége és nehézsége a következők alapján határozható meg:

- a tanuló képzési formája (milyen szakon van, hány éves képzésben vesz részt)
- a tanuló életkora (hányadik évfolyamos)
- a tanulók tanév közbeni aktuális leterheltsége (ezt alkalmanként érdemes empatikusan kezelni, persze objektíven vizsgálva az adott szituációt; például főtárgyi vizsgák, versenyre készülési időszakában ne terheljük túl a diákot)

A házi feladat az órán elvégzett feladatokhoz, új ismeretekhez kapcsolódik, lehet szolfézs, zeneelmélet jellegű; énekes, ének-zongorás gyakorlat vagy írásbeli munka, de zenetörténethez kapcsolódó kutatás is.

14.2. A házi feladatok típusai

14.2.1. Szolfézhhoz kapcsolódó feladatok

a) hallásgyakorlatok éneklése, ének-zongorázása

Ez főleg a kezdetekben hasznos, az alapvető ismeretek összehangolásának időszakában. A tanulók gyakorolják otthon a hangközök, hangzatok, hangsorok éneklését pl. diatonikus törzshangokra,

énekeljék párban vagy ének-zongorás feladatként hozzák a lejegyzett hangköz-, hangzatláncot. Differenciálásként az ügyesebbek, főszakosok transzponáljanak is.

b) memoriter énekes és ének-zongorás feladatok

Ilyen gyakorlat lehet az órán lapról olvasott zenei szemelvények otthoni memorizálása, vagy az órán lejegyzett zenei részlet éneklése, ének-zongorázása szintén kotta nélkül, akár transzponált vagy chiavettás változatban is. A kamaraénekes anyag saját szólamának fejből történő elsajátítása ugyancsak lehet házi feladat.

c) dalok, kórusművek elsajátítása

Ez komplex feladat, a főtárgyas tanulók esetében gyakoribb, de magasabb hangszeres évfolyamokon is elvárható. A kórusművek előtt érdemes énekes gyakorlatokkal (pl. Kodály kétszólamú kötetei, Bertalotti solfeggiok) foglalkozni, és azokat kamaraénekes, később ének-zongorás előadásban kérni. Az adott stíluskorszakhoz kapcsolódó dalokat, áriákat, kórusműveket eleinte szintén hozhatják párban (egyik tanuló énekel, a másik kíséri vagy kiegészíti a produkciót), majd következhet az ének saját kísérettel, igényes, stílusos, muzikális megszólaltatással.

d) írásbeli feladatok

A kottairás gyakorlása céljából eleinte szükséges lehet újraírni az órán lejegyzett szemelvényeket, vagy transzpozíciós változatokat készíttetni azokból. A gyerekek ennek során figyeljenek a pontos, esztétikus megjelenítésre, a többszólamú anyagok esetében az időbeli-térbeli elhelyezésre.

e) lapról éneklés egyéni gyakorlása

A rendszeres lapról olvasás igen fejlesztő hatású a kottaolvasásra, de a dallamírásra nézve is. Mindenki számára ajánlott ennek a mindennapos gyakorlása, a felvételi vizsga, vagy szolfézsverseny előtt pedig nélkülözhetetlen a szerepe a felkészülésben. Adjunk fel házi feladatként az éppen feldolgozott kötetből 3-4 szemelvényt, melyeket a gyerekeknek biztosan olvasva, tisztán intonálva kell bemutatni a következő órán.

14.2.2. Zeneelmélethez kapcsolódó feladattípusok

a) új harmóniához vagy akkordkapcsolathoz feladott mintapélda

A mintapéldát az órán közösen kidolgozzuk, ellenőrizzük, majd otthon transzponálják írásban, játsszák zongorán eredeti és más hangnemekben fejből, mindvégig szem előtt tartva az új harmóniai elem sajátosságait, fűzési szabályait.

b) fokszámor, vagy számozottbasszus példa

Az előző feladat hosszabb, gyakorló változata. Feltétele, hogy minden elemét ismerjék, birtokolják a tanulók. A harmóniasort feladhatjuk kidolgozásra, zongorázásra, memoriterként, transzponálásra. Lehet általunk írt példa, vagy az alkalmazott zeneelméleti könyv gyakorló példája.

c) klasszikus zenei idézetek, tételek vizsgálata

Az elsajátított harmóniai és formatani ismeretek felismerése, további analizálása céljából kiadunk egy – a tanult korszakhoz köthető – dalt, kórustételt, hangszeres zenei részletet és azt a tanulók otthon, önálló munka során kielemezzik. Fontos, hogy rendezett kottaképpel rendelkező, jól átlátható anyagot adjunk a kezükbe. A kapott részletet memorizálhatják, transzponálhatják is.

d) egyéni kutatások

Az adott időszakban megismert zenemű, annak műfaji sajátosságai, szerzője kapcsán kérhetünk a gyerekektől gyűjtőmunkát. Ehhez mindenképpen ajánljunk hiteles forrásokat és kössük ki azt is, hogy honnan ne tájékozódjanak a témát illetően. Az összeállított kis esszét, ismertetőt a gyerekek adják elő csoporttársaiknak, ők jegyzeteljenek, valamint, ha szükséges, egészítsük ki azt és beszéljünk a témáról.

14.2.3. Kreatív otthoni feladatok

Sok gyereket érdekel az alkotás és ezen belül a zenei alkotás folyamata, különösen ebben az életkorban. Ennek érdemes teret adni az órákon lebonyolítható improvizatív gyakorlatok során, de bátoríthatjuk a tanulókat arra, hogy otthon is komponáljanak. A feladat – főleg eleinte – jó, ha irányított, instruáljuk a gyerekeket, hogy hogyan fogjanak hozzá az alkotáshoz.

Az első lépések könnyűek legyenek, például egészítsenek ki egy egyszerű dallamot hangközlánccá, komponáljanak funkciós basszust egy klasszikus periódus felső szólamához vagy írjanak utótagot egy periódus előtagjához, megadott szempontok alapján.

Később, amikor már sok ilyen részletet megismertek, a stílusban jártasabbak lesznek, így akár önálló kompozíciót is létrehozhatnak.

A gyakorlat polifonikus anyagokra is alkalmazható, majd a modern zenei ismeretekre is (például írjanak saját Reihét, vagy meghatározott modern zenei jelenséget tartalmazó dallamot).

Zeneelméleti munkákra is ösztönözzük őket, basszus- vagy szopránharmonizációt készíthetnek, utóbbit akár megadott koráldallam felhasználásával.

Az elkészült kisebb-nagyobb műveket megmutathatják az órán, értékeljük, véleményezzük azt, beszéljük meg az esetleges változtatásokat. Majd jöhet a legizgalmasabb rész: az eredeti kompozíció megismertetése, melyet aztán le is jegyezhetünk és analizálhatjuk, mit miért írhatott meg úgy a zeneszerző.

Nagyon fontos, hogy a saját alkotások értékelése során a pozitívumokat emeljük ki és biztassuk a tanulókat a további kreatív munkára, rengeteget fejlődhetnek ezáltal!

14.3. A számonkérés és értékelés

14.3.1. Szóbeli felmondások

Az órai felelésnek ugyancsak rendszeresnek kell lennie. Ezáltal tudjuk ellenőrizni a tanuló folyamatos munkáját, valamint ennek alkalmával tud egyénileg is megnyilatkozni a csoportos órán belül, megmutatva a képességeit, muzikalitását, valamint a verbális képességeit.

A zeneelmélettel kapcsolatos feladatok felmondása vagy bemutatása során arra is fény derül, hogy a gyerek jól sajátította-e el, maximálisan érti-e a tanultakat. Ezáltal a saját tanítási metódusunk érthetőségét is ellenőrizzük és ha szükséges, más módon, más megközelítésből magyarázhatjuk el az aktuális tananyagot.

A szóbeli házi feladatok korábban bemutatott típusaiból kiderül, hogy a számonkérés egyéni vagy csoportos meghallgatás is lehet. Az utóbbi kockázatokat rejthet magában, ha valamelyik tanuló nem hajlandó felkészülni a csoporttal, így akadályozva a sikeres produkciót. Ám ennek alkalmával akár egymást is munkára sarkallhatják a diákok.

A számonkérés tanórán való elhelyezkedéséről már esett szó (lásd *Az óra dinamikája* fejezet). Ennek megfelelően a gyorsan lebonyolítható feladatok kérdezése kerüljön az óra elejére, a közös produkciók, dalok egyéni bemutatása (melyeket mindenki meghallgathat és akár értékelhet is⁵⁵) beilleszthetők az óra menetébe, a bonyolultabb, több időt igénylő felmondások pedig (pl. összhangzattanpéldák zongorázása) maradjanak az óra végére úgy, hogy közben a többiek más, önálló feladatot kapnak.

14.3.2. Írásbeli számonkérés

Az írásbeli felelet többféle lehet:

- röpdolgozat az előző órán, órákon elsajátított elméleti anyagokból (rövidebb mintapéldák kidolgozása, harmóniai ismeretek, szabályok önálló megfogalmazása, formatani ismeretek kikérdezése, rövidebb részlet formái, hangnemi, harmóniai elemzése kottakép alapján)
- témazáró dolgozat egy nagyobb zeneelméleti anyag rész feldolgozását követően
- havi, negyedéves vagy féléves mérés az írás- és halláskészség aktuális szintjét vizsgáló feladatokból összeállítva (ez lehet kisebb zenei elemek hallásának felmérése, vagy az aktuális időszakban gyakorolt dallamírási típusfeladatok lejegyzése)

A készségeket felmérő írásbeli dolgozat eredménye nem csak a tanár számára iránymutató, de a diákok is tisztábban látják, hol tartanak éppen. Emellett időről-időre szükséges a vizsgaszituáció megteremtése, hiszen hasonló hangulatban, hasonló koncentrációval kell majd a felvételi vizsgán is teljesíteniük.

14.3.3. Értékelés

Az értékelés alapeleme a következetesség, melyet viszonyítási szempontok alapján próbálunk kialakítani. A szempontokat többek között a Szegedi Tudományegyetem honlapján megjelenő mentori tananyagban olvashatjuk, és ennek megállapításai jól alkalmazhatók a mi területünkön is:

⁵⁵ Figyeljünk arra, hogy megfelelő hangnemben, egymást segítve és ne bántva történjen a véleményalkotás. Eleinte nehezen nyilvánulnak meg a tanulók, de a csoport fejlődése következtében később bátrabban el merik mondani megfigyeléseiket.

- viszonyítás a követelményekhez
- viszonyítás a tanulócsoporthoz többi tagjához
- viszonyítás a tanuló korábbi teljesítményéhez⁵⁶

Az értékelés történhet írásbeli, szóbeli szöveges formában vagy osztályozással. A szöveges értékelés alkalmával elsőként a pozitívumokat érdemes kiemelni, majd rávilágítani a hiányosságokra, problémákra. Az utolsó fázisban javaslatokat tehetünk a további fejlődés érdekében. A szöveges értékelés lehet kötetlen megfogalmazású, de előre kitalált, mindenkire vonatkoztatott szempontsor alapján is elkészíthetjük azt. A lényeg, hogy differenciált legyen ennek közlése, az adott tanuló személyiségéhez igazítva.

Az osztályozással történő értékelés sokféle szempontból hathat a diákra. A gimnáziumok utolsó két évfolyamának végén adott jegyek közvetlenül befolyásolhatják a tanuló jövőjét a felvételi elbírálás során. A zenészek esetében ez nincs így, de nekünk is felelősen kell eljárunk az osztályozáskor, hiszen a zenei teljesítmény értékelése igen szubjektív lehet.

Az osztályozás lehet motiváló, de lehet az elmarasztalás eszköze is. Értékelhetjük a bemutatott munka minőségét, pontosságát, zenei megvalósítását, de ugyanúgy a felkészülés során tanúsított szorgalmat vagy annak hiányát.

Az osztályzatok súlyozásával jelezniük kell a különbséget a feladattípusok nehézségét illetően, erre szerencsére már lehetőséget nyújt a Kréta felülete, ahol a jegyek fajsúlya százalékos aránnyal meghatározható.

A legfontosabb, hogy alakítsuk ki a fentiek alapján a saját értékelési módszerünket, mellyel következetesen tudunk reflektálni a diákok munkájára, olyan módon, hogy ők is teljesen tisztában legyenek az elvárásokkal. Így a megfelelő felkészültség birtokában nyugodtan, stresszmentesen nézhetnek szembe a számonkéréssel.

⁵⁶ *A tanulói értékelés módszerei, típusai.* http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/Tantervelmlet_s_a_pedagogiai_rtkels_alapjai/912_a_tanuli_rtkels_mdszerei_tpusai.html (utolsó megtekintés: 2025.01.08.)

15. Útravaló

„Nem szeretem a szolfézst!”

Számos alkalommal szembejött már a gyakorló tanárokkal ez a kijelentés és konferenciák, vita-fórumok témáit képezi a tárgy megítélése, illetve az, hogy miként tudnánk ezen a hozzáálláson változtatni (legutóbb tanszékünk egyik hallgatója írt szakdolgozatot ebben a témában). Én magam nem fogom itt és most megoldani ezt a problémát, de javasolhatom, hogy vegyük fel egyénileg a harcot az elméleti tárgyak megszerettetése érdekében. Rajtunk múlik, hogy milyen foglalkozásokon vehetnek részt a diákjaink.

Motorikus, minden órán ugyanazt a menetrendet követő gyakoroltatás a célunk? Sorakoztatjuk a szolfézs-zeneelmélet feladatokat egymás után, zenei kapcsolódások nélkül? Összhangzattanpéldákat dolgoztatunk ki hosszú órákon keresztül, hogy biztosan a gyerek fejébe menjen az a szabály?

Egyszerű, könnyen követhető út ez, bele lehet kényelmesedni. Vagy inkább megpróbáljuk kialakítani az igazán színes és változatos tanári repertoárunkat, előtérbe helyezzük magát a zenét, a közös muzsikálást, a logikus gondolkodást, a kreativitást, valamint azt, hogy az óránk lehetőség szerint tematikusan és jó élményeket okozva épüljön fel egy-egy, a tananyaghoz általunk választott zenei alkotás köré.

Nagy a felelősségünk, hiszen olyan fiatalokat tanítunk, akik erre a pályára akarnak lépni, és az odáig vezető úton meghatározó kísérőjük leszünk.

Nagy a felelősségünk, mert magunk döntünk arról, hogy mit és hogyan tanítunk az óráinkon, milyen kiadványokat, tankönyveket alkalmazunk, milyen zeneműveket dolgozunk fel.

Mindezt úgy kell megvalósítanunk, hogy folyamatosan szem előtt tartjuk az egyéni képességeket, és azt, hogy mi lehet a csoportunkra szabható tananyag. Ennek érdekében évről-évre meg kell újulnunk bizonyos mértékig. De ez jó. Hiszen – bár mindez több munkával, felkészüléssel jár – általa mi magunk is gazdagodunk, újabb és újabb ismereteket szerzünk, elkerülhetjük a tanári fásultságot és ami a legfontosabb: amellet, hogy komplex módon felkészítjük csoportunkat a felvételire, élményszerűvé tehetjük a gyerekek számára az elméleti órákat.

Minden hallgatónak és minden leendő tanárnak sok sikert és kitartást kívánok ehhez!

Irodalomjegyzék

Felhasznált irodalom, ajánlott kiadványok:

- Bach, Johann Sebastian: *Négyszólamú korálfeldolgozások* (szerk. Sulyok Imre). Editio Musica Budapest, 1983.
- Bárdos Lajos: *Musica sacra* sorozatok 1-8. Editio Musica Budapest, 2008.
- Bárdos Lajos: *Hetven kánon*. Zeneműkiadó Budapest, 1970.
- Bartók Béla: *Gyermek- és nőikarok*. Editio Musica Budapest, 1953.
- Balogh Máté: *Példatár Gárdonyi Zoltán Elemző formatanához*. Editio Musica Budapest, 2023.
- Bántainé Sipos Éva: *A jó muzsikus látja, amit hall, és hallja, amit lát*. Budapest: Fővárosi Pedagógiai Intézet, 1998.
- Bárdos Lajos: *Hangzatgyakorló I-II. könyv*. Zeneműkiadó Budapest, 1976.
- Bárdos Lajos: *Tíz újabb írás – A Bartók-zene stíluselemei, Kodály gyermekkarairól*. Zeneműkiadó Budapest, 1974.
- Bárdos szimpóziumok – 16 zenei írás*. (szerk. S. Szabó Márta) Debreceni Egyetemi Kiadó, 2021.
- Bartha Dénes: *Beethoven kilenc szimfóniája*. Zeneműkiadó Vállalat, 1956.
- Bertalotti: *Ötvenhat solfeggio*. Közreadta: Forrai Miklós. Editio Musica Budapest, 1950.
- Dobszay László: *A klasszikus periódus*. Editio Musica Budapest, 1963.
- Edlund, Lars: *Modus Novus*. Ab Nordiska Musikförlaget/ Edition Wilhelm Hansen Stockholm, 1963.
- Edlund, Lars: *Modus Vetus*. Ab Nordiska Musikförlaget/ Edition Wilhelm Hansen Stockholm, 1994.
- Ezer év kórusa*. Szerk.: Forrai Miklós. Editio Musica Budapest, 1977.
- Frank Oszkár: *A szonátaforma Mozart műveiben*. Frank Oszkár, 2005.
- Frank Oszkár: *Bartók Béla: Mikrokozmosz Az I. kötet elemzése*. Szegedi Tudományegyetem, 1974.
- Frank Oszkár: *Formák és műfajok a barokk és klasszikus zenében*. Nemzeti Tankönyvkiadó Budapest, 1993.
- Frank Oszkár: *Hangzó zeneelmélet*. Nemzeti Tankönyvkiadó Vállalat Budapest, 1990, 2009, 2024. (első változat: *A funkciós zene harmónia- és formavilága*, 1973)
- Frank Oszkár: *Hangzó zeneelmélet II. – XIX. századi romantikus zene*. Főnix Zeneműhely Debrecen, 2015.
- Frank Oszkár: *Schubert-dalok*. Akkord Zenei Kiadó Budapest, 1994.
- Gárdonyi Zoltán: *Elemző formatan*. Editio Musica Budapest, 1990.
- Gárdonyi Zoltán: *J. S. Bach ellenpont-művészetének alapjai*. Zeneműkiadó Budapest, 1967.
- Gárdonyi Zsolt: *J. S. Bach ellenpontművészete*. Editio Musica Budapest, 2022.
- Gárdonyi Zsolt – Hubert Nordhoff: *Összhang és tonalitás*. Rózsavölgyi és Társa Kiadó Budapest, 2012.
- Győrffy István – Beischer-Matyó Tamás – Keresztes Nóra: *Klasszikus összhangzattan*. Rózsavölgyi és Társa Kiadó, 2009.
- Győrffy István: *Összhangzattani kalauz a Bach korálokhoz*. Tárogató Bt. Budapest, 1994.

- Haydn, Joseph: *Világi kánonok*. Kontrapunkt Music, 2012.
- Ittzész Mihály: *22 zenei írás – Kodály énekgyakorlatai*. Kodály Intézet Kecskemét, 1999.
- Károly Róbert: *Zeneelmélet és zenei formatan.* Planétás Kiadó Budapest, 2000.
- Keszler Lőrinc: *Összhangzattan*. Zeneműkiadó Vállalat, 1953.
- Klasszikus kánonok*. Összeállította: Molnár Antal. Editio Musica Budapest, 1983.
- Kodály Zoltán: *Kórusművek*. Közreadta: Erdei Péter. Editio Musica Budapest, 2025.
- Kóruskönyv egyneműkarra és vegyeskarra*. Szerk.: Mindszenty Zsuzsanna. KÓTA – Magyar Kórusok és Zenekarok Országos Szövetsége
- Lassus, Orlandus: *24 kétszólamú motetta*. Editio Musica Budapest, 1973.
- Legányné Hegyi Erzsébet: *Bach példatár I-II*. Editio Musica Budapest, 1971., 1974.
- Legányné Hegyi Erzsébet: *Énektanárképzés Kodály pedagógiai művei alapján*. Zeneműkiadó Budapest, 1977.
- Legányné Hegyi Erzsébet-Berziné Rozsnyai Zsuzsa: *Összhangzattan*. Zeneakadémia Budapest, 2019.
- Legányné Hegyi Erzsébet: *Stílusismeret I-III*. Zeneműkiadó Budapest, 1988.
- Lendvai Ernő: *Szimmetria a zenében*. Kodály Intézet Kecskemét, 1994.
- Ligeti György: *A klasszikus harmóniarend*. Editio Musica Budapest, 2015.
- Ligeti György: *Klasszikus összhangzattan*. Editio Musica Budapest, 2014.
- Mike Ádám: *A magyar középfokú zeneművészeti képzés története, a zenei elméleti tárgyak oktatásának gyakorlata és tankönyveinek vizsgálata*. Doktori értekezés, Debreceni Egyetem, 2025.
- Öt évszázad kórusa*. Szerk.: Forrai Miklós. Editio Musica Budapest, 1956.
- Papp Károlyné, Spiegel Marianna: *Alapfokú szolfézstanítás a gyakorlatban*. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet Kecskemét, 2012.
- Sári László: *Kreatív zenei gyakorlatok*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1999.
- Simonné Sármási Ágnes – Szigetiné Horváth Zsuzsanna: *Zenei készségfejlesztő feladatgyűjtemény 1-5*. ROMI-SULI Könyviadó Mogyoród, 2009., 2017., 2018.
- Szabó Miklós: *Bartók Béla kórusművei*. Zeneműkiadó Budapest, 1985.
- Szolfézs antológia*. Összeállította: Németh Rudolf, Nógrádi László, Puster János. Editio Musica Budapest, 1984.
- Szőnyi Erzsébet: *A zenei írás-olvasás módszertana*. Zeneműkiadó Vállalat Budapest, 1956.
- Tegzes György: *Hétfokú olvasógyakorlatok I-II*. Tankönyvkiadó Vállalat, 1983.
- Turmezeiné Heller Erika – Balogh László: *Zenei tehetséggondozás és képességfejlesztés*. Kocka Kör Tehetséggondozó Kulturális Egyesület Debrecen, 2009.
- Zenész szakképesítés Hangszeres szakok, valamint Zeneelmélet Szolfézs szak központi tantárgyi programja*. Művelődési és Közoktatási Minisztérium, Budapest 1997.
- Zombola Péter: *Ritmusgyakorlatok*. Akkord Zenei Kiadó Budapest, 2015.

Internetes források:

A tanulói értékelés módszerei, típusai.

http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/Tantervelmlet_s_a_pedagogiai_rtkels_alapjai/912_a_tanuli_rtkels_mdszerei_tpusai.html

Kerettantervek. Oktatási Hivatal, 2021. (https://www.oktatas.hu/koznevelés/kerettantervek/2020_nat).

S. Szabó Márta: *Romantikus stíluselemek Kodály énekgyakorlataiban*.

Kodály Zoltán zenepedagógiai műveinek művészi légköre konferencia <https://www.mma-mmki.hu/video/s-szabo-marta-romantikus-stiluselemek-kodaly-enekgyakorlataiban/>

Zeneművészeti Szakgimnáziumok honlapjai:

<https://www.bartokmiskolc.hu/>

<http://www.gyorikonzi.hu/>

<https://iskola.debrecenizenede.hu/>

<https://kodaly-iskola.hu/>

<https://konzi.hu/>

<https://www.pecsimuveszeti.hu/>

<https://www.szegedikonzi.hu/>

<https://www.szentistvanzene.hu/>

Zeneművészeti egyetemi karok és intézetek honlapjai:

<https://music.unideb.hu/>

<https://art.pte.hu/hu/zenemuveszeti-intezet>

<https://www.music.u-szeged.hu/>

<https://zeneakademia.hu/>

<https://muk.sze.hu/>

<https://www.uni-miskolc.hu/egyetemunk/szervezeti-egysegek/karok/bartok-bela-zenemuveszeti-kar/>

